

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Сушко Анна Юріївна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

РОЛЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

072 Фінанси, банківська справа та страхування

Студентки II курсу Сушко А. Ю.

групи Ф.мз-82а

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота магістра містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ А.Ю. Сушко

Керівник: старший викладач, к.е.н. _____ Є.Ю. Мордань

Суми 2020

ЗМІСТ

	С.
Вступ.....	3
1 Теоретичні аспекти регіонального розвитку	5
1.1 Теоретичні основи регіонального розвитку	5
1.2 Реформування регіональної системи управління бюджетом	11
2 Оцінка ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів	15
2.1 Роль місцевих бюджетів у розвитку регіонів	15
2.2 Аналіз бюджетних напрямків розвитку регіонів	23
2.3 Оцінка бюджетного розвитку регіонів	31
2.4 Оцінка впливу місцевих бюджетів на розвиток регіонів	35
Висновки.....	41
Список використаних джерел.....	46
Додаток А Показники бюджетного розвитку регіонів.....	53
Додаток Б Бюджетні показники регіонів.....	54
Додаток В Розрахунок показників бюджетного розвитку регіонів України за 2016-2018 рр.....	56
Додаток Г Показники соціально-економічного розвитку регіонів України за 2016-2018 рр.....	59

ВСТУП

Сучасні аспекти ролі місцевих бюджетів в розвитку регіонів є особливо важливими в часи нестабільних макроекономічних трендів та в період реформування існуючої системи управління бюджетами. Враховуючи вітчизняні євроінтеграційні наміри, створення умов для повноцінного функціонування інститутів місцевого самоврядування з максимальним рівнем задоволення потреб громадян є запорукою ефективного зростання країни загалом та наближення її до світових стандартів. Роль регіонів посилюється як інститутів, що підтримують соціально-економічне становище власних територій враховуючи значний рівень динамічності бюджетного середовища та постійної зміни можливих вхідних даних. В теперішніх умовах передбачення тенденцій зміни соціально-економічного розвитку регіонів неможливе без аналізу бюджетних особливостей, сильних та слабких сторін існуючої регіональної бюджетної системи.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у вивченні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій стосовно оцінки ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів.

Відповідно до визначеної мети було сформовано наступні завдання:

- визначити теоретичні основи регіонального розвитку;
- охарактеризувати процес реформування регіональної системи управління бюджетом;
- оцінити роль місцевих бюджетів у розвитку регіонів;
- проаналізувати бюджетні напрямки розвитку регіонів;
- здійснити оцінку бюджетного розвитку регіонів;
- оцінити вплив місцевих бюджетів на розвиток регіонів.

Об'єктом дослідження є сукупність економічних відносин, що виникають в процесі формування, розподілу та використання місцевих бюджетів регіонів.

Предметом дослідження є теоретичні положення та практичний інструментарій оцінки ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів.

Інформаційною базою написання кваліфікаційної роботи стали роботи вітчизняних та зарубіжних науковців, підручники, навчальні посібники, періодичні видання, статистичні дані, бюджетна звітність.

В процесі розкриття тематики кваліфікаційної роботи використано наступні методи: монографічний в процесі розгляду теоретичних основ регіонального розвитку; аналітичний метод під час аналізу бюджетних показників регіонів; аналізу і синтезу для оцінки впливу різних факторів на стан бюджетної системи регіонів; економічного моделювання, за допомогою якого розраховувалась модель впливу місцевих бюджетів на розвиток регіонів.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у розробці моделі оцінки впливу місцевих бюджетів на розвиток регіонів.

Отримані результати роботи можуть бути використані в практичній діяльності органів місцевого самоврядування. Частину тематики дослідження апробовано на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні підходи до формування стратегічного бачення соціально-економічного розвитку регіонів» 23 травня 2020 року. Оpubліковано тези на тему: «Роль місцевих бюджетів у розвитку регіонів». – С. 156–158.

Отже, дослідження ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів є важливою складовою системи оцінки ефективності діяльності місцевого самоврядування та здійснюваної реформи фінансової децентралізації.

1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1 Теоретичні основи регіонального розвитку

Протягом останніх років вітчизняна сфера місцевого самоврядування знаходиться в процесі реформування, зміни взаємовідносин між суб'єктами бюджетної політики. Метою здійснюваного реформування є посилення ролі місцевого самоврядування в самостійному управлінні справами. Відповідно до цього впроваджуються заходи з модернізації системи міжбюджетних відносин, напрямків перерозподілу коштів, сфер відповідальності регіонів. Тобто роль регіонів в процесі бюджетного управління зростає, а отже створення системи самостійних місцевих громад це лише питання часу.

Аналіз наукової літератури вказує на те, що питаннями дослідження, місця та ролі держави в процесі розвитку регіонів відводиться значне місце в наукових здобутках широкого кола спеціалістів. Основна задача дослідження регіонального розвитку зазвичай полягає в визначенні і побудові оптимальної моделі взаємозв'язку бюджетних показників регіонів та отриманих соціально-економічних наслідків з метою з'ясування точок росту та підвищення ефективності місцевого самоврядування.

Базовою дефініцією в процесі обраної тематики дослідження є регіон. Проте, зважаючи на широке коло проблем, що аналізуються в рамках регіональної політики, пропонуємо дещо звужити існуючий напрямок розгляду базовими напрямками. На першому етапі дослідження поставлена задача ознайомитися з існуючими на сьогоднішній день дефініціями та визначитися зі змістовним наповненням. Аналізуючи існуючі концепції звертаємо увагу на поступову їх еволюцію в залежності від конкретного ступеня розвитку суспільства. Наразі найширшого розповсюдження в науковій періодиці набули 4 концепції: «регіон-квazідержава», «регіон-квazікорпорація», «регіон як інституційна одиниця», «регіон-

соціум». Концепція «регіону-квazідержави» передбачає собою створення середовища сприятливих умов для розвитку економічними суб'єктами конкурентних переваг. Концепція «регіон-квazікорпорація» зосереджується на існуванні конкуренції між регіонами за трудові, фінансові та інші ресурси з метою соціально-економічного зростання. Інституційна концепція регіонів передбачає існування системи взаємовигідної взаємодії між інститутами (підприємствами, організаціями, ринком). Найбільш орієнтованою на людський фактор концепцією є «регіон-соціум», що вважає регіональне утворення сукупністю індивідів об'єднаних спільними соціальними, економічними, культурними, політичними умовами життєдіяльності. Враховуючи мультиаспектність поняття регіону, дані концепції дещо ширше розкривають напрями його перспективного аналізу.

Наступним етапом дослідження поняття є його характеристика з точки зору складової державного утворення з певним набором специфічних характеристик. Більшість науковців в поняття «регіон» вкладають наявність декількох ключових характеристик: існування визначеної території; належність до певного утворення адміністративної системи; наявність спеціалізації; притаманність характеристик соціально-економічної системи[. В вітчизняних реаліях поняттю регіон відповідає область, як цілісне утворення, оскільки воно має певну територію, включає до свого складу менші адміністративно-територіальні одиниці, а також конкурує з рівними собі областями в межах країни. Окрім того, метою функціонування будь-якого регіонального утворення є досягнення економічної та соціальної стабільності на засадах самозабезпеченості. Для ґрунтовнішого розуміння складових характеристик регіону пропонуємо відобразити їх у формі таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Характерні ознаки регіону [32]

Ознака	Характеристика
Територіально-виробнича структура	Сукупність географічно-територіальних та виробничо-економічних зв'язків між населеними пунктами регіону.
Інтегрованість	Можливість взаємодії різних суспільно-виробничих сфер всередині регіону, зв'язків з зовнішніми системами (іншими регіонами, державою, міжнародним ринком).
Замкнутість циклу	Здатність до виготовлення готової продукції всередині регіону на основі

	повного розподілу праці.
Інфраструктурність	Наявність сформованої транспортної, інформаційної, економічної, комунальної, ринкової інфраструктури.
Самостійність	Здатність господарського комплексу забезпечувати виробничий процес за рахунок власних матеріальних, трудових, фінансових ресурсів.

На нашу думку, серед багатоманітних класифікаційних ознак регіонів найбільш характерними економічними є декілька: за рівнем економічного розвитку, за бюджетним станом. За рівнем економічного розвитку можемо виділити регіони з високим розвитком; регіони, що розвиваються; низько розвинуті регіони. Даний розподіл можна розширити, проте для простоти характеристики пропонуємо використовувати узагальнений варіант. За бюджетним станом регіони можемо поділити на стабільні, нестабільні та кризові.

Якщо розглядати регіон з точки зору комплексної самостійної системи, що має власну територіальну основу, матеріальну базу, історичні передумови, ієрархічність управління, то дану точку погляду можна вважати системною. У випадку, ж якщо регіон вважати інструментом досягнення цілей сталого розвитку, то даний погляд називається об'єктним [9].

Підбиваючи підсумки аналізу поняття «регіон», відзначимо декілька базових ознак, в яких дослідники зазвичай знаходять точки перетину. По-перше, при розумінні поняття регіон більшість науковців ототожнюють його з територіальною прив'язкою до адміністративно-територіального розподілу. По-друге, уніфікованих складових поняття регіон не існує, оскільки в залежності від наукової проблеми кожен визначає власний перелік складових поняття. По-третє, оскільки регіон є складовою більш глобальної державної підсистеми, то досягнення внутрішніх цілей сприятиме загальнонаціональному розвитку. По-четверте, кожен регіон володіє власною специфікою, визначеною існуючими економічними, соціальними, політичними, екологічними, географічними передумовами. А загалом регіон має бути замкнутою підсистемою, що повинна максимальним чином забезпечувати потреби власної життєдіяльності без втручання державного механізму, тобто це принцип самостійності або автономності.

Наступним етапом дослідження є розширення поняття регіону з допомогою дефініції розвитку. Розглядаючи діалектичне поняття розвитку, можна охарактеризувати його, як процес переходу явища з одного стану в інший за умов покращення існуючих характеристик, ознак, процесів. Якщо ж розглядати регіональний розвиток, як економічний процес, то він може бути оцінений як сукупність показників, що покращили своє значення в бюджетній сфері, промисловій, матеріальній, добробуті населення. Якщо розглядати класичну дефініцію економічного розвитку, то воно включає в себе збільшення обсягу виробництва товарів та послуг за певний період. Проте, в науковому співтоваристві існує власний перелік поглядів стосовно класифікації регіонального розвитку. Відобразимо систематизовані точки зору у вигляді таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Сутність категорії «регіональний розвиток» [50]

Автор	Визначення
Латинін М. А.	Це управлінські дії державного механізму з метою підвищення потенціалу регіону.
Бречко О.М. [28]	Це просторовий розвиток соціально-економічної системи, що означає комплексне вдосконалення наявної соціально-економічної сфери в просторовому вияві.
Козій І.С. [57]	Створення стабільних економічних, соціальних, організаційних, правових основ функціонування регіонів з метою максимально ефективного використання потенціалу.
Мяковський А.І. [57]	Процес якісної та кількісної зміни регіонального простору, господарства, населення регіону.
Пасічник Ю.В. [57]	Процес складного розвитку суспільно-просторових комплексів, що спричиняє кількісні і якісні зміни параметрів середовища.
Черевко О.В. [57]	Процес комплексних змін, спрямованих на покращення рівня життя населення в довгостроковій перспективі.
Гончаренко М.В. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Економічна концепція, що включає в себе вплив економічної діяльності та інтеграції ринків на певній території.

Розглянувши систематизовані визначення можемо дійти висновку, що кожне з визначень цілком діяльності/процесу вважає зростання наявного потенціалу та економічного зростання. Виходячи з цього охарактеризуємо існуючі типи зростання: екстенсивне та інтенсивне. Екстенсивне зростання вважається менш продуктивним, оскільки досягається за рахунок пропорційного збільшення обсягу залучених в

процес ресурсів з метою отримання економічної вигоди. Інтенсивне зростання передбачає зміну ефективності використання наявних ресурсів та підвищення віддачі. Тобто досягнення цілей зростання регіонів можливе за рахунок декількох способів. Також слід відмітити, що не кожне економічне зростання можна охарактеризувати, як процес розвитку, оскільки воно не може мати характеру якісного покращення. Окрім того, в період економічного спаду також можливий регіональний розвиток, але за рахунок зміни існуючої парадигми прийняття управлінських рішень, що спричинює суттєві якісні зміни.

Пропонуємо більш детально зупинитися на концепціях регіонального розвитку, до яких певним чином можна віднести будь-яке з розглянутих визначень регіонального розвитку. Відобразимо результати систематизації у формі таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 – Групи концепцій регіонального розвитку

Назва	Характеристика
Концепція рівномірності	Акцентує увагу на можливості максимально ефективного використання потенціалу території за умов обґрунтованих управлінських рішень.
Концепція поляризованості	Зосереджена на неоднорідності розвитку регіонів, через що неможливо досягти регіональної однорідності, а слід зосереджуватися на конкурентних перевагах та досягненні достатніх соціальних стандартів якості життя.
Концепція полюсів розвитку	Полюсом є регіон, що має вищі показники розвитку, ніж в оточуючих його територіальних утвореннях, характеризується динамічністю розвитку, ефективною системою організації соціальної, економічної організаційної структури.

Розгляд інституційної системи регіонального розвитку вказує, що в процесі можуть брати участь організації різних типів, зокрема: органи місцевого самоврядування, представники громадянського суспільства, не бюджетні організації (спілки, товариства), тощо. Тобто перелік можливих учасників процесу регіонального розвитку досить широкий. Зазначені інститути мають своїми діями впливати на наявні ресурси регіонального розвитку, що в свою чергу поділяються на трудові, бюджетно-фінансові, інвестиційні, інфраструктурні, тощо [68].

Якщо ж розглянути масштабні проекти регіонального розвитку, то капітальних інвестицій з місцевого бюджету зазвичай недостатньо, або необхідна

сума розподілена на досить значний проміжок часу. Саме тому для реалізації необхідних проектів розвитку досить часто застосовують механізми спільного приватно-бюджетного інвестування, інвестиційних програм фондів регіонального розвитку, кошти міжнародних фінансових організацій.

Отже, загалом регіональний розвиток є складною системою, що складається з багатьох тісно пов'язаних між собою елементів, що прямо впливають на існуючий соціально-економічний стан, як в окремому регіоні, так і в державі цілком [7]. Як і кожний економічний процес, регіональний розвиток також підпорядковується дії економічних законів та взаємозалежностей. Пропонуємо охарактеризувати декілька законів регіонального розвитку у формі таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 – Закони регіонального розвитку

Закон	Характеристика
Закон територіального росту та вирівнювання	Кожен регіон має прагнення до покращення показників соціально-економічного розвитку в динаміці. У випадку диспропорцій розвитку державний регулятор вносить коректування відповідно до існуючих соціальних стандартів.
Закон формування міжрегіональних зв'язків та ринків	Створює умови для міжрегіональної співпраці на основі профілювання та конкуренції. Забезпечує підвищення ефективності розподілу праці, грошових потоків, ефективності виробництва задля створення конкурентного продукту на регіональному, національному, міжнародному ринках.
Закон комплексних перетворень і диверсифікації	На основі існуючих регіональних конкурентних переваг (робочої сили, природних умов, тощо) визначається напрям комплексного перетворення господарства регіону з метою підвищення рівня соціально-економічного розвитку.
Економічної інтеграції	Спосіб взаємопоглиблення і розширення зв'язків у формі економічної співпраці, кооперації з метою ефективного створення продукту.

Підбиваючи підсумки аналізу процесу регіонального розвитку коротко узагальнимо розглянуті напрямки, котрими характеризувалося досліджуване поняття. Було розглянуто закономірності регіонального розвитку, що можна узагальнити в загальні та специфічні. Охарактеризовано принципи регіонального розвитку. Також проаналізовано фактори та інструменти реалізації проектів регіонального розвитку. Загалом з'ясовано, що відповідно до принципу самостійності, регіональні бюджети мають дотримуватися вектору зниження частки

міжбюджетних трансфертів в ресурсних джерелах. Окрім того, враховуючи багатоаспектність регіонального розвитку слід дотримуватися принципів забезпечення інтересів громадян, врахування стратегічних перспектив розвитку, додержання курсу а децентралізацію та розвитку внутрішніх точок зростання.

1.2 Реформування регіональної системи управління бюджетом

Місцеві бюджети однозначно є базисом забезпечення потреб громадян регіону, оскільки створення соціальних стандартів є задачею держави, які вона делегує на регіональний рівень, щоб споживач послуг отримував необхідні соціальні блага знаходячись за місцем проживання. Але, не дивлячись на відносну простоту розуміння ролі регіонів в забезпечення потреб громадян, реалізація даного механізму на практиці стикається з масою перепон. А тому виходом з даної ситуації є необхідність здійснення реформи фінансової децентралізації, спрямованої на ліквідацію існуючих прогалин соціально-економічного розвитку.

Питаннями дослідження реформування місцевого самоврядування за засадах фінансової децентралізації займалися різні, як вітчизняні, так і закордонні науковці. Деякі з них стверджують, що на сучасний момент часу повноцінне функціонування громад за рахунок власних джерел надходжень неможливе, оскільки занадто великий обсяг повноважень має фінансуватися виключно за рахунок локально сформованих ресурсів.

Деякі науковці стверджують, що ступінь розвитку регіону залежить від обсягу переданих на місцевий рівень обов'язків з фінансування потреб громадян. Ця пропорція має бути чітко вивірена для кожного з регіонів, враховуючи їх поточні можливості. Проте дана концепція є складною до реалізації на практиці, оскільки різноманітність правил для кожного суб'єкта місцевого управління породжує складність контролю та адміністрування [34].

Проте більшість науковців схиляються до думки, що реформування місцевого

самоврядування на засадах фінансової децентралізації є одним шляхом задля підвищення рівня життя громадян.

Переважна частина науковців вважає децентралізацію процесом передачі функцій, відповідних ресурсів та відповідальності з державного рівня на місцевий. Даний процес передбачає підвищення ступеню незалежності регіонального управління. Ідеї про повну передачу прав з фінансування на місця не виражає значна кількість наукової спільноти, оскільки роль держави має бути присутня в регіональному управлінні. Це попередить наслідки неконтрольованого витрачання коштів та подвійний контроль за суспільними коштами.

Загальний стан регіонального розвитку в Україні досить різномірний. Загалом це відповідає концепції поліцентризму, оскільки у вітчизняних реаліях існують зони полюсів зростання, що зосереджені в промислово-розвинутих центрах, центрах зосередження людського потенціалу, тощо. Відмітимо, що історичні умови сформували наявну на сьогоднішній час систему, оскільки за радянських часів на території України було нерівномірно сформовано розподіл потужностей за окремими сферами виробництва (особливо важкими), в той же час, як деякі регіони були спрямованими на виробництво аграрної продукції та розвиток легкої промисловості. Часи незалежності також позначилися на подальшій поляризації розвитку, оскільки деякі галузі втратили свій потенціал та стали економічно не вигідними. Це з свою чергу відіграло свій вплив на рівні соціально-економічного розвитку та виникненні проблем безробіття, економічній залежності від центрального бюджету, тощо. Саме дана ситуація і є передумовою для подальшого здійснення реформування місцевого самоврядування [25].

Пропонуємо охарактеризувати рівні сучасних регіональних диспропорцій у формі рисунку 1.1.

Рівень регіональних диспропорцій
1. Між столицею та регіонами
2. Між регіонами
3. Між містами та сільською місцевістю
4. Між малими та великими містами

Рисунок 1.1 – Рівні регіональних диспропорцій

Відповідно до існуючих диспропорцій формуються певні регіональні лідери, що мають динамічний стан соціально-економічного розвитку та депресивні регіони, що перетворюються на периферію. Відмітимо, що для периферії характерна низька швидкість протікання суспільно-економічних процесів, опір в сприйнятті реформаторських дій. Саме регіони периферії є найкращим полігоном для впровадження початкових реформ децентралізації, оскільки перші результати є показовими і підтримуються подальшу віру в здійснювану реформу.

Серед сучасних проблем регіонального розвитку, котрі потенційно спроможна подолати реформа фінансової децентралізації можна виділити декілька ключових. По-перше, існує територіальний дисбаланс в соціально-економічному розвитку регіонів, що породжує нерівномірність у якості надання однакових послуг для населення різних регіонів. По-друге, відсутність капітальних інвестицій для розвитку важливих для регіонів проектів з модернізації систем інфраструктури, реалізації перспективних проектів. По-третє, застарілі механізми управління не дають можливості швидкого реагування на зміни, окрім того деякі тенденції усвідомлюються вже після їх настання, а не на попередніх етапах, коли їх можна було спрогнозувати. По-четверте, регіони позбавлені механізмів податково-бюджетного стимулювання, оскільки кошти, що агреговані в рамках продуктивного адміністрування податків йдуть не до бюджету регіону, а в державний бюджет, що вже звідти перерозподіляються на місцевий рівень. По-п'яте, наявність політичної складової та корупційних проявів заважають реалізації обраного курсу на реформування системи місцевого самоврядування [49].

Обраний пріоритетами державної політики курс на здійснення фінансової децентралізації є правильним і його необхідно продовжувати. Необхідно лише внести деякі корективи. Наприклад, стосовно закріплення чіткого розподілу функцій і відповідних джерел фінансування управління соціальною сферою (освіта, охорона здоров'я). Це позбавить регіональні бюджети зайвого непорозуміння та скорочення інших статей видатків у випадку недофінансування базових соціальних напрямків. Також в майбутньому необхідно більш обґрунтовано впроваджувати механізми довгострокового планування регіонального розвитку.

Серед проблем регіонального розвитку можна виділити постійну зміну територіальних основ місцевого самоврядування. Враховуючи те, що реформування на засадах фінансової децентралізації триває вже декілька років, проте стабільної територіальної основи ще не сформовано. Пов'язане це з тим, що продовжується поділ на територіальні громади. Окрім того вже сформовані територіальні громади шукають додаткові фінансові ресурси за рахунок деяких прийомів: реєстрації окремих підприємств/організацій/установ у власній громаді, не дивлячись на те, що територіально дана установа знаходиться в іншому місці. Тобто подібні нюанси формування бюджетів територіальних громад необхідно узгодити на законодавчому рівні.

Отже, в процесі теоретичного огляду розглянуто сутність поняття «регіон». Виявлено характерні ознаки регіону, розглянуто концепцію регіонального розвитку. Охарактеризовано типи регіональних змін. Згруповано та узагальнено існуючі концепції регіонального розвитку. Розглянуто ключові закони регіонального розвитку, проаналізовано фактори та інструменти реалізації проектів регіонального розвитку.

Запропоновано різні погляди на наукове бачення концепції реформування регіонів. Узагальнено рівні регіональних диспропорцій. Охарактеризовано економічну суть здійснюваної реформи фінансової децентралізації, визначено ключові перепони на шляху її повноцінної реалізації. Запропоновано подальші

кроки в напрямку покращення існуючого стану регіонального розвитку. Слід відзначити, що процес впровадження в практичне життя принципів реформи фінансової децентралізації проходить не досить швидкими темпами, проте поетапно та стабільно. Подальше реформування має продовжуватися, враховуючи вже пройдений шлях та сформований досвід.

2. ОЦІНКА РОЛІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

2.1 Роль місцевих бюджетів у розвитку регіонів

Роль місцевих бюджетів в регіональному розвитку важко недооцінити, оскільки значна відповідальність в сфері фінансування потреб соціально-економічного розвитку покладена на місцеві бюджети. Базові потреби громадян мають задовольнятися якнайповнішим способом, оскільки це основа соціально-орієнтованої держави, що піклується про благополуччя населення. Місцеві бюджети є базовим джерелом фінансування, а тому побудова оптимальної моделі формування, розподілу і використання наявних коштів з найбільшою ефективністю є ціллю місцевої бюджетної політики. Поступовий процес реформування сфери місцевого самоврядування з застосуванням принципів децентралізації та соціальної орієнтованості лежить наразі в концепції розвитку місцевих громад. Ефективність здійснюваної реформи вже продемонстрована на прикладі територіальних громад нижчого рівня, що отримали більше повноважень, а відповідно й власну фінансову базу. Розпорядження коштами на місцях, враховуючи знання потреб конкретної громади продемонструвало якість обраної моделі, проте на рівні регіонів реформування ще не було впроваджено.

Соціально-економічний розвиток регіонів прямо пропорційним чином залежить від наявної ресурсної фінансової бази та ефективності управління на місцевому рівні. Враховуючи те, що бюджет є основним джерелом фінансування потреб громад, вважаємо за необхідне проаналізувати стан розвитку місцевих бюджетів в Україні. Дослідження базових бюджетних показників в динаміці дозволить охарактеризувати загальну картину стану фінансування потреб розвитку регіонів. На першому етапі пропонуємо охарактеризувати співвідношення доходів та видатків місцевих бюджетів пропорційно показників зведеного бюджету України. Отримані дані охарактеризують пріоритетність державної регіональної політики та

вказують на можливі зміни якості задоволення потреб регіонального розвитку. Узагальнимо отримані дані у формі таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Показники доходів та видатків місцевих бюджетів та зведеного бюджету України за 2015-2019 роки

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
Обсяг видатків місцевих бюджетів, млрд.грн.	280,1	350,5	496,1	570,6	566,3
Обсяг доходів місцевих бюджетів, млрд.грн.	294,5	366,1	502,1	562,4	560,5
Обсяг доходів зведеного бюджету України, млрд.грн.	652,0	782,9	1017,0	1184,3	1289,8
Обсяг видатків зведеного бюджету України, млрд.грн.	679,9	835,8	1057,0	1250,2	1372,4
Частка доходів місцевих бюджетів у ЗБУ, %	45,2	46,8	49,4	47,5	43,5
Частка видатків місцевих бюджетів у ЗБУ, %	41,2	41,9	46,9	45,6	41,3

Загальна картина зміни обсягу доходів та видатків, як місцевих бюджетів, так і зведеного бюджету України, вказує на щорічне зростання обсягу фінансування, що може свідчити про зростання соціальної орієнтації держави. Наприклад, за аналізований період відносний приріст видатків місцевих бюджетів склав – 202,2%, в той же час, як обсяг доходів місцевих бюджетів збільшився на 190,4%. В цей же час, сукупні видатки зведеного бюджету України за період 2015-2019 рр. зросли на 201,9%, а сукупні доходи – на 197,8% відповідно. Тобто більшими темпами зростання, як за місцевими бюджетами, так і за зведеним бюджетом України характеризувалися саме видаткові статті. А отже різниця між доходами та видатками бюджетів різних рівнів має компенсуватися за рахунок міжбюджетних трансфертів, що є негативною характеристикою вітчизняної бюджетної моделі фінансування потреб регіонального розвитку. Найбільшим приростом показників місцевих бюджетів характеризувався 2017 рік, а саме зростання видатків склало 145,6 млрд. грн., доходів – 136,0 млрд. грн. В цей же час відмітимо тенденцію до зменшення досліджуваних показників місцевих бюджетів у 2019 році: обсяг видатків зменшився на 4,3 млрд. грн., обсяг доходів в свою чергу – 1,9 млрд. грн. Дане зменшення, на нашу думку, не має відношення до сповільнення темпів проведення реформи децентралізації, а пов'язане з певною економією коштів бюджетів регіонального розвитку.

На основі таблиці 2.1 здійснено розрахунок показників частки доходів та видатків місцевих бюджетів у аналогічних показниках зведеного бюджету України. Отримані результати можуть певним чином свідчити про значимість місцевих бюджетів в процесі фінансування потреб розвитку регіонів. Отже, розраховано, що в середньому частка доходів місцевих бюджетів у ЗБУ за 2013-2019 рр. становила від 43,5% у 2019 році до 49,4 % у 2017 році. Тенденція до зростання частки доходів місцевих бюджетів у ЗБУ була характерна в період 2015-2017 рр., в той же час низхідний тренд для досліджуваного показника розпочався з 2018 року. Це може свідчити про деяке погіршення стану фінансування потреб розвитку регіонів. Аналіз частки видатків місцевих бюджетів у ЗБУ лінійною тенденцією до зміни не характеризувався, проте найбільшого значення, як і за часткою доходів місцевих бюджетів у ЗБУ, показник досяг у 2017 році – 46,9%. Але в цей же час існує тенденція до зменшення розриву між часткою доходів та часткою видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, що може свідчити про усунення існуючої диспропорції в розмірах доходної та видаткової частини бюджетів.

Наступним досліджуваним показником стану регіонального розвитку є частка видатків місцевих бюджетів у ВВП України. Даний індикатор вкаже на пропорцію співвідношення частки ВВП, яка йде на фінансування соціально-економічних потреб регіонів від сукупного показника по Україні. Пропонуємо узагальнити отримані результати розрахунків у формі рисунку 2.1.

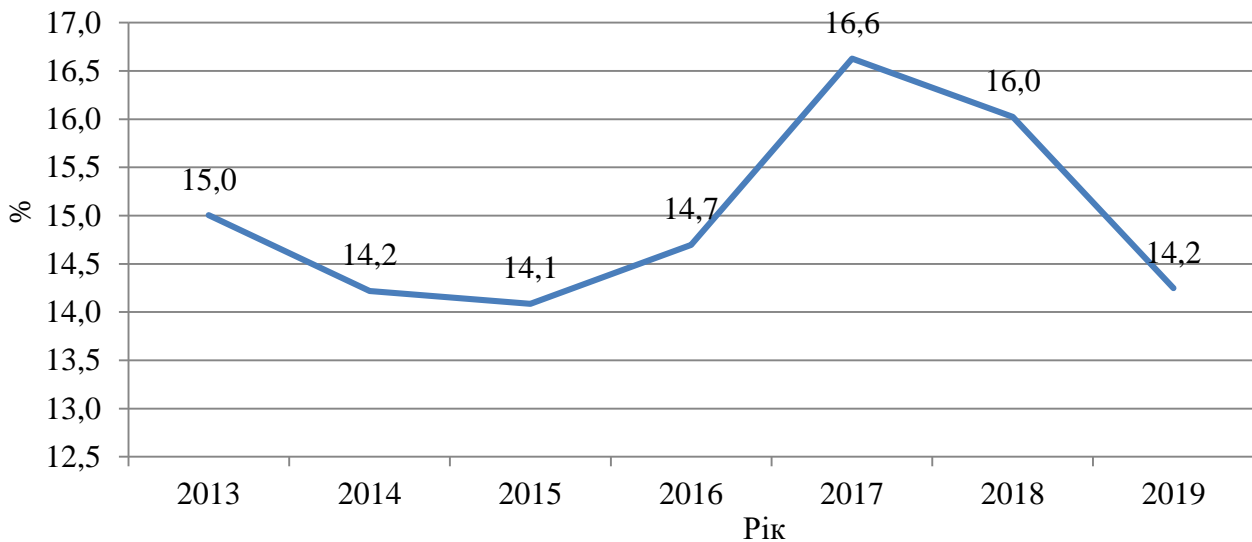

Рисунок 2.1 – Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП України за 2013-2019 роки, %

Отримані результати свідчать, що починаючи з 2014 року і до 2017 року спостерігалася лінійна тенденція до зростання частки видатків місцевих бюджетів у ВВП, що означає ефективність обраного курсу на фінансову децентралізацію місцевого самоврядування, що позначилося на позитивній динаміці зміни досліджуваного показника. Зокрема, найвищого рівня за досліджуваний період частка видатків місцевих бюджетів у ВВП досягла у 2017 році – 16,6%. Проте, починаючи з 2017 року показники приросту зменшилися за рахунок стабілізації видаткових статей та визначення пріоритетів розвитку у відповідності до потреб розвитку новостворених громад. Загалом відзначимо, що показники України можна віднести до середньоєвропейських, що коливаються в межах 10-15%. Лише скандинавські соціально-орієнтовані країни мають рівень даного індикатора більше 15%.

Наступним кроком дослідження обрано розрахунок частки податкових джерел у загальному механізмі формування доходної частини місцевих бюджетів. Значимість даного показника пояснюється важливістю самозабезпеченості потреб місцевих громад за рахунок сформованих з власної території джерел наповнення бюджету. Відобразимо на рисунку 2.2 динаміку зміни податкових джерел

формування бюджету за період 2013-2019 років.

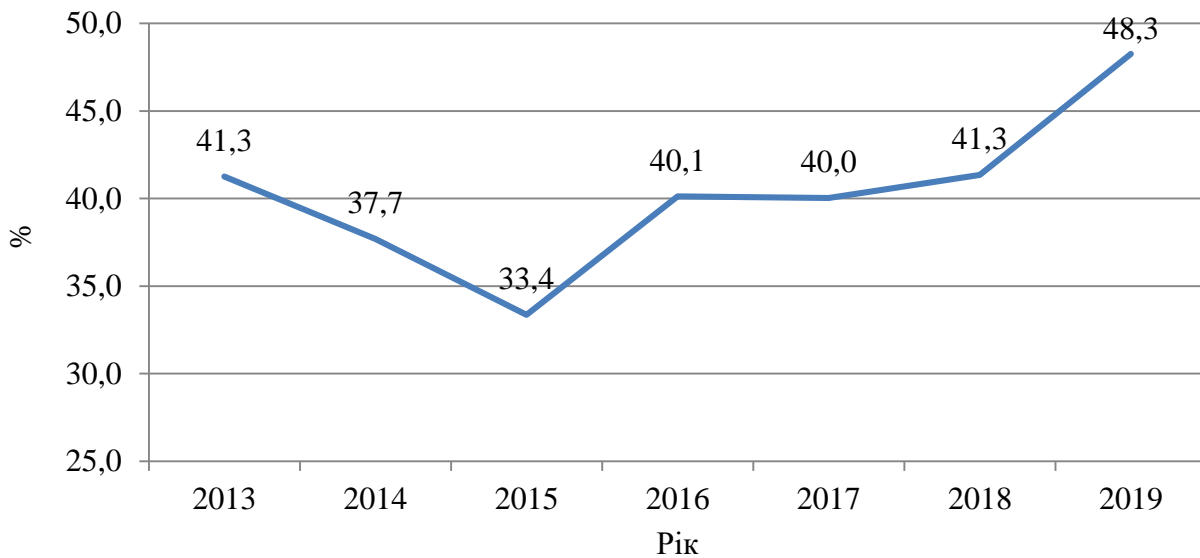

Рисунок 2.2 – Динаміка зміни частки податків місцевих бюджетів в загальних доходах місцевих бюджетів за 2013-2019 рр., %

Отримані дані свідчать про те, що за досліджуваний період існує позитивна динаміка до зростання частки податків в ресурсних джерелах формування місцевих бюджетів. Найнижчого рівня податкові надходження становили у 2015 році – 33,4%, найвищого у 2019 році – 48,3%. Це зростання пояснюється перерозподілом податкових джерел на користь місцевих громад внаслідок реформи фінансової децентралізації.

Проте, враховуючи закордонний досвід формування бюджетів регіонів слід відзначити переважання виключно власних місцевих податків та зборів. Тому, пропонуємо проаналізувати стан зміни частки місцевих податків та зборів в сукупному обсязі податкових джерел формування місцевих бюджетів України. Відобразимо розраховані дані у формі рисунку 2.3.

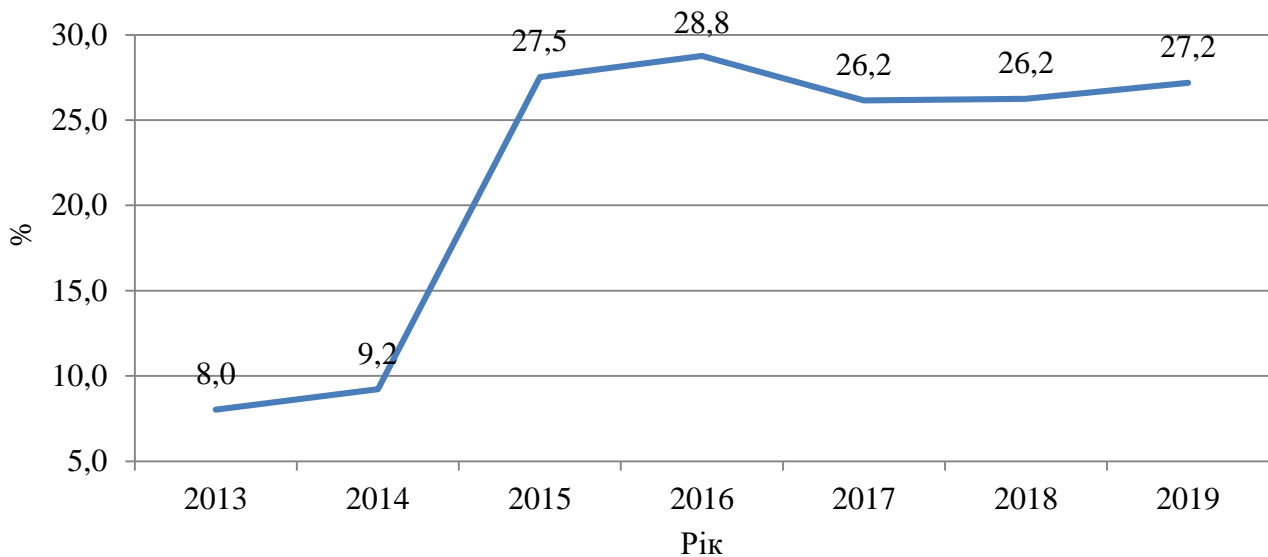

Рисунок 2.3 – Частка місцевих податків в загальному обсязі податкових джерел місцевих бюджетів України за 2013-2019 роки, %

Відмітимо, що реформування системи формування місцевих податків та зборів суттєво покращило існуючий стан самофінансування регіонів. Зокрема, якщо у 2013 році частка місцевих податків та зборів у сукупних податкових надходженнях становила 8%, то вже на кінець 2019 року – 27,2%. Тобто зростання є наочним, а обраний курс надає перспектив самофінансування громад. Проте, з 2015 до 2019 років суттєвих змін не відбувалось, що свідчить про період закріплення результатів реформування. Вітчизняний показник у порівнянні з практиками розвинутих країн є низьким, наприклад у США він досягає 60-70% за певними штатами. Однак враховуючи дореформений період це покращення є наочним.

Причинами збільшення сукупного розміру частки місцевих податків в загальних податкових зборах територій можна назвати передачу на місцевий рівень нових істотних джерел формування місцевих податків: земельного податку з юридичних осіб та фізичних осіб, орендної плати з юридичних осіб, транспортного податку та інших. Також відмітимо зацікавленість місцевих органів влади в механізмі покращення адміністрування місцевих податків, оскільки в цьому є безпосередня зацікавленість в сприянні регіональному розвитку.

Не дивлячись на те, що податкові джерела формування бюджету займають вагому частину ресурсів регіонального розвитку, проте значним чином недостатність джерел фінансування потреб регіонів покривається за рахунок міжбюджетних трансфертів. Отже, пропонуємо в динаміці проаналізувати зміну частки міжбюджетних трансфертів місцевому самоврядуванню в сукупних доходах місцевих бюджетів. Відобразимо отримані тенденції у формі рисунку 2.4.

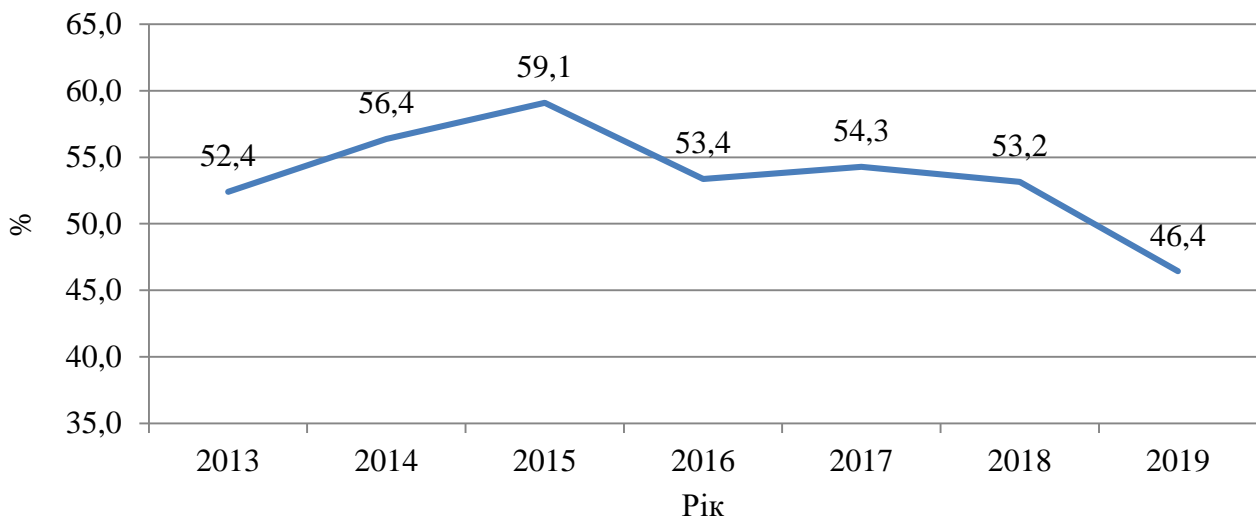

Рисунок 2.4 – Частка міжбюджетних трансфертів в сукупних доходах місцевих бюджетів України за 2013-2019 рр., %

Отримані результати свідчать про приблизно рівну тенденцію зміни частки міжбюджетних трансфертів в доходах регіонів: 50-60%. Це свідчить, що не дивлячись на розглянуту раніше картину покращення стану забезпечення територій за рахунок податкових джерел, власних податків і зборів, міжбюджетні трансферти залишаються переважними джерелами фінансування потреб регіонів. Найменшого значення частка міжбюджетних трансфертів в доходах місцевих бюджетів досягла у 2019 році – 46,4%, проте враховуючи попередні періоди не має підстав зробити висновки про продовження подальшої позитивної тенденції до зменшення розглянутого показника.

Вважаємо за необхідне розглянути більш детально структуру формування

міжбюджетних трансфертів для розуміння напрямів джерел їх формування та напрямків використання. Узагальнимо у формі таблиці 2.2 обсяг дотацій та субвенцій місцевим бюджетам за період 2015-2019 років.

Таблиця 2.2 – Джерела формування трансфертів місцевих бюджетів за 2015-2019 роки, млрд. грн.

Джерело формування трансфертів	Рік					Відхилення +/- 2019 р. до 2015 р.
	2015	2016	2017	2018	2019	
Дотації	7,3	6,8	22,0	25,2	25,9	18,6
Субвенції	166,7	188,6	250,6	273,8	234,4	67,7
Разом	174,0	195,4	272,6	298,9	260,3	86,3

Отже, загалом зі сформованої таблиці з'ясовано, що обсяг дотацій та субвенцій місцевим бюджетам протягом досліджуваного періоду зростає майже щорічно, окрім 2019 року, коли обсяг субвенцій місцевим бюджетам зменшився на 0,7 млрд. грн. Якщо з розглядати відсоткову зміну досліджуваних складових трансфертів з 2015 до 2019 рр., то найбільшим чином зріс обсяг дотацій – +255,3%, субвенції відповідно – +40,64%. Найбільшої зміни дотаційні надходження до місцевих бюджетів зазнали у 2017 році, коли відсотковий приріст відносно попереднього року склав 221,8%. Найбільшого щорічного зменшення зазнали субвенції у 2019 році – -14,4% відносно 2018 року. Тобто загалом чіткої щорічної тенденції зміни складових міжбюджетних трансфертів не відбувалося.

Пропонуємо також звернути більш детальну увагу на постатейну розбивку дотацій та субвенції місцевим бюджетам задля розуміння векторів розвитку. Двома превалюючими статтями дотацій є базова дотація та дотація на утримання закладів освіти та охорони здоров'я. Відмітимо, що у 2019 році ці статті розбивалися в наступній пропорції: базова дотація (40,1%), дотація на утримання закладів освіти та охорони здоров'я (57,6%). Роль базової дотації полягає в горизонтальному вирівнюванні податкоспроможності територій, вважається що частка базової дотації в доходах місцевих бюджетів на рівні 20-30% істотно не впливає на рівень фінансової самостійності місцевої громади.

Враховуючи передачу з державного рівня фінансування на місцевий закладів охорони здоров'я та освіти, необхідні відповідні засоби задля утримання цих соціально-важливих сфер, а тому змінився формально лише бюджет фінансування, але кошти за умов недостачі формуються трансфертним способом.

В сукупному розмірі субвенцій також можна виділити декілька ключових цільових статей формування: субвенції допомоги соціально незахищеним верствам населення, освітня та медична субвенції, субвенції на надання пільг з комунальних послуг населенню, кошти Надзвичайної кредитної програми для відновлення України. Тобто більшість цільових ресурсів йде на підтримання певного рівня соціально-економічного благополуччя населення, створення умов для життя та гармонійного розвитку громади.

Отже, загалом з'ясовано, що щорічне зростання обсягів фінансування спостерігається майже за всіма ключовими напрямками видатків місцевих бюджетів. Найбільшим приростом видатків за досліджуваний період характеризувався 2017 рік. Також з'ясовано, що в середньому частка доходів місцевих бюджетів у ЗБУ за 2013-2019 рр. становила від 43,5% у 2019 році до 49,4 % у 2017 році. Аналіз частки видатків місцевих бюджетів у ВВП вказав, що найвищого рівня за досліджуваний період показник продемонстрував у 2017 році – 16,6%. Окремий аналіз податкових надходжень вказав, що найвищого рівня в доходах місцевих бюджетів вони досягли у 2019 році – 48,3%, найнижчого у 2015 році – 33,4%. Відмітимо також позитивну тенденцію до зростання частки місцевих податків в загальному обсязі податкових надходжень, зокрема якщо у 2013 році частка місцевих податків та зборів у сукупних податкових надходженням становила 8%, то вже на кінець 2019 року – 27,2%. Аналіз міжбюджетних продемонстрував, що протягом досліджуваного періоду 50-60% надходжень доходів регіонів формувалося за допомогою трансферних джерел.

2.2 Аналіз бюджетних напрямків розвитку регіонів

Поточні умови реалізації соціально-економічних потреб громадян на регіональному рівні задовольняються з відповідних бюджетів. Кожному рівню бюджетної системи характерний власний спектр видаткових статей, що підлягають фінансуванню з відповідного бюджету. Загальні тенденції зміни доходної та видаткової частини було оглянуто в попередньому пункті роботи. В поточному пункті прийнято рішення проаналізувати більш детально напрямки витрачання бюджетних коштів на регіональному рівні. На регіональному рівні також є свої особливості, оскільки в процесі реформування системи міжбюджетних відносин, на місцевий рівень було передано значну кількість установ та організацій соціальної сфери (лікарні, школи), відповідне фінансування яких покладено на місцеві бюджети. Враховуючи те, що в рамках досліджуваного періоду відбувається поступове реформування місцевого бюджетотворення на засадах фінансової децентралізації, слід звернути детальну увагу на динаміку змін та виявити точки пріоритезації. Це дозволить оцінити динаміку процесу реформування та певну ефективність прийнятих управлінських рішень. В цей же час можливо відслідкувати зміну точок впливу відносно статей, що змінили обсяги свого фінансування на певному етапі реформування.

Пропонуємо розглянути детальніше стан фінансування функціональних напрямків розвитку регіонів, що дозволить виявити найбільш пріоритетні сфери спрямування коштів місцевих бюджетів та проаналізувати динаміку їх зміни. Відобразимо отримані результати у формі таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Видатки місцевих бюджетів України за функціональними напрямками за 2015-2019 роки, млрд. грн.

Показник	Рік					Відхилення % 2019 р. до 2015 р.
	2015	2016	2017	2018	2019	
Загальнодержавні функції	14,5	16,2	23,8	28,6	34,9	140,4
Громадський порядок, безпека	0,3	0,4	0,6	1,1	1,3	308,3

та судова влада						
Економічна діяльність	19,1	34,8	55,9	77,2	81,9	328,1
Охорона навколишнього природного середовища	1,5	1,5	2,6	3,0	3,4	131,2
Житлово-комунальне господарство	15,7	17,5	27,2	30,0	34,4	119,3
Охорона здоров'я	59,6	63,0	85,7	93,2	89,8	50,8
Духовний та фізичний розвиток	9,6	11,9	16,4	18,9	22,8	137,6
Освіта	84,0	94,6	136,6	165,7	187,1	122,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	72,6	106,4	141,3	145,5	103,2	42,0
Разом видатків	276,9	346,3	490,1	563,3	558,8	101,8

Отримані розрахунки вказують на те, що за досліджуваний період за кожним функціональним напрямком відбувалося абсолютне зростання обсягу фінансування, що може свідчити про можливість розвитку регіонів. Відмітимо, що найбільшого зростання за період 2015-2019 рр. досягли напрямки громадського порядку, безпеки та судової влади (+308,3%) та економічної діяльності (+328,1%). Проте, наприклад, враховуючи загалом незначний обсяг коштів, спрямований на забезпечення громадського порядку, безпеки та судової влади, це зростання в абсолютному розмірі є незначним (1 млрд. грн.), враховуючи значно більші обсяги фінансування за іншими напрямками. Наприклад, за сферою економічної діяльності зростання обсягу фінансування можна пояснити зростаючими потребами регіонів у модернізації існуючої інфраструктури, зокрема в сферу дорожнього господарства за 2019 рік було вкладено 31,8 млрд. грн., в той же час, як у 2015 році лише 5,6 млрд. грн. Наприклад, за сферою житлово-комунального господарства також відмічено зростання обсягів фінансування, що пояснюється можливістю місцевих громад до зростання можливостей покращення існуючої ситуації у комунальній сфері, зокрема, якщо у 2015 р. на комунальне господарство було витрачено 8,2 млрд. грн., то у 2019 р. вже 27,7 млрд. грн. Тобто загалом з часів початку децентралізації та поступового зростання фінансових можливостей місцевих бюджетів, було взято курс на модернізацію існуючої інфраструктури власних територій, яка забезпечує підвищення якості життя громади.

В цей же час пріоритетні сфери забезпечення базових потреб громади на місцевому рівні (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення) продемонстрували менші відносні обсяги зростання фінансування за досліджуваний період, проте бюджет даних напрямків є переважним в системі фінансування місцевого самоврядування. Пропонуємо на рисунку 2.5 для наочності відобразити, яка ж саме частка у місцевих бюджетах йде на фінансування базових потреб соціальної сфери задля з'ясування пріоритетності формування видаткової частини місцевих бюджетів.

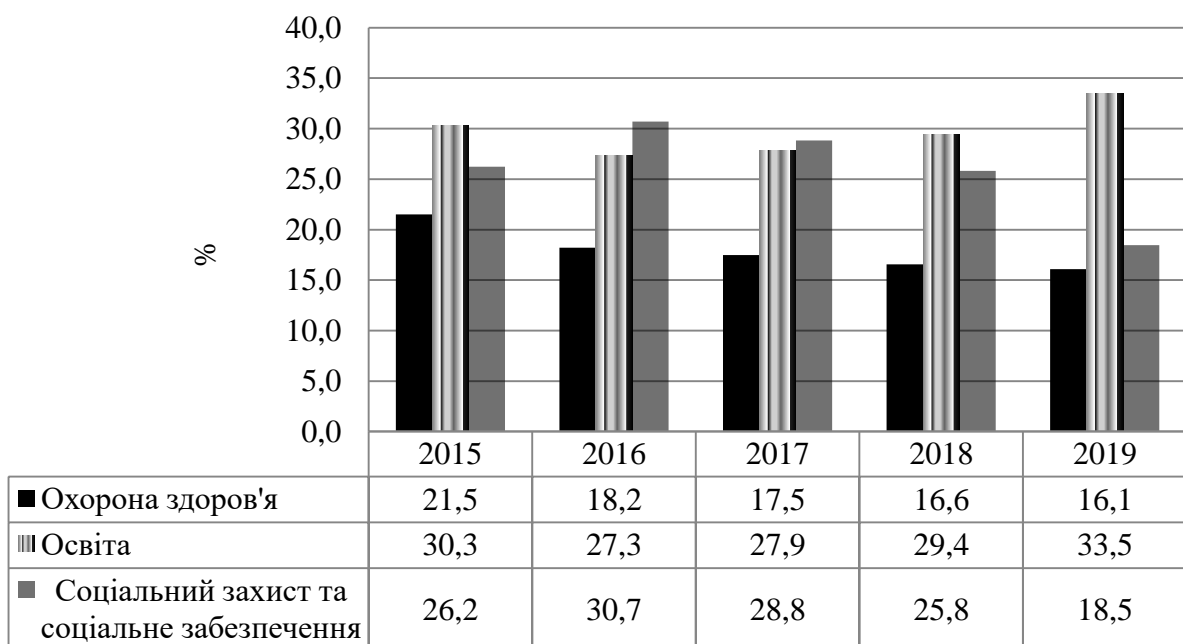

Рисунок 2.5 – Частка видатків соціального напрямку в сукупних витратах місцевих бюджетів України за 2015-2019 рр., %

Отже, можемо зробити висновок, що в структурі місцевих бюджетів частка видатків соціального напрямку становить в діапазоні 68-78%. Відмітимо певну тенденцію до зменшення цього показника в динаміці, оскільки у 2015 році він становив 78,1%, а у 2019 році 68,0%. Даний тренд може пояснюватися сукупним зростанням обсягів місцевих бюджетів та зростаючим обсягом фінансування окремих сфер, що раніше мали дефіцитне фінансування: житлово-комунальне

господарство, дорожнє господарство. Також відмітимо, що за сферою охорони здоров'я відбувалося зменшення частки фінансування з місцевих бюджетів з 21,5% у 2015 році до 16,1% у 2019 році. Частково дану тенденцію можна пояснити реформування медичної системи, що полягає в скороченні існуючої мережі лікувальних закладів. Також значна частина видатків здійснюється з бюджету Національної системи здоров'я України, що забезпечується коштами державного бюджету. Аналогічну тенденцію до зменшення демонструвала сфера соціального захисту та забезпечення. Вона пояснюється, по-перше, абсолютним зростанням обсягів місцевих бюджетів та пріоритетністю інших сфер, а також більшою орієнтацією на підтримку соціально незахищених верств населення з відповідних фондів бюджетів іншого підпорядкування. Частка ж освітніх видатків у бюджетах місцевого самоврядування зросла порівняно з 2015 роком до 33,5%, оскільки значну частку з фінансування шкільної освіти було передано на місцевий рівень, а відповідні ресурси сформовано за рахунок освітньої субвенції.

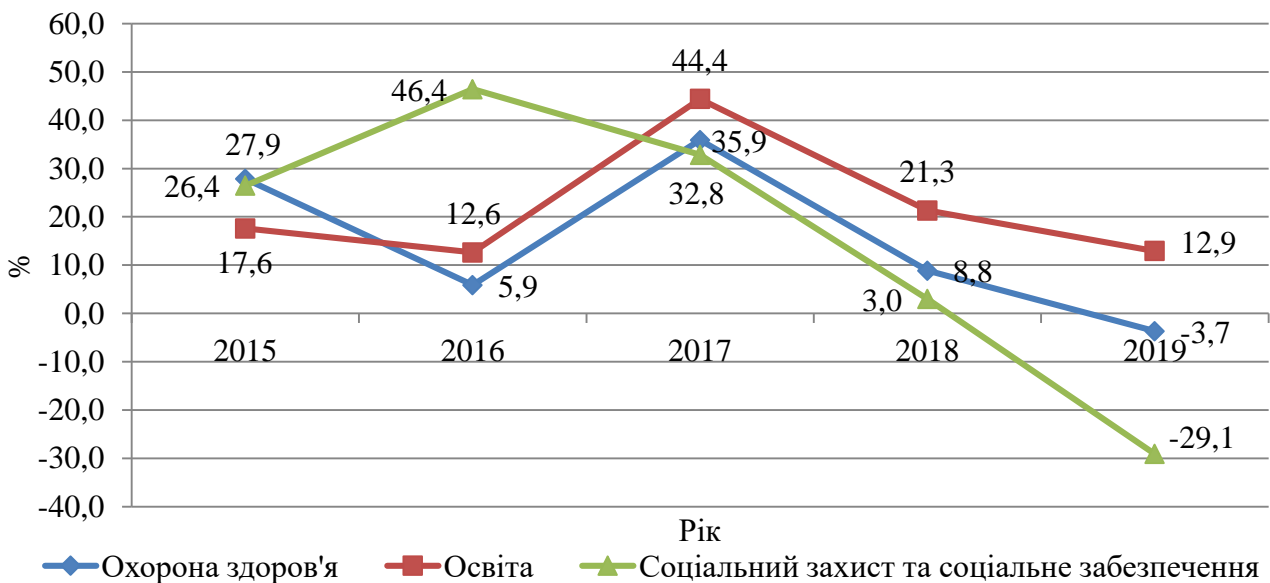

Рисунок 2.6 – Темп зміни видатків соціального спрямування місцевих бюджетів України за 2015-2019 рр., %

Динаміка темпів зміни ключових напрямків фінансування видатків

соціального спрямування відображена на рисунку 2.6.

Отримані результати розрахунків вказують на те, що єдиної тенденції за всіма напрямками видатків соціального спрямування не спостерігається. Відносно сформованою низхідною тенденцією можна охарактеризувати зміну видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, що вже раніше пояснювалося певним перерозподілом повноважень між місцевими органами влади та державним рівнем. Зокрема, якщо на початкових роках впровадження реформи фінансової децентралізації щорічні темпи зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення досягали 46,4%, то в 2019 році отриманий приріст був негативним (-29,1%). Ключовою статтею, що полягала скороченню стала допомога у вирішенні житлового питання (-49 млрд. грн.).

Темпи зміни видатків на охорону здоров'я та освіту місцевих бюджетів були в рамках схожого тренду: досягнення пікового зростання у 2017 році з поступовим зменшенням приростів. Найбільшим щорічним зростанням темпів зміни освітні видатки характеризувалися на рівні 44,4%, медичні в свою чергу – 35,9%. Дана тенденцію пояснюється перш за все тим, що в 2017 році істотно зріс обсяг медичної та освітньої субвенцій та передача відповідних обов'язків з фінансування на місцевий рівень.

Серед найбільш фінансованих статей освітніх видатків можна виділити загальну середню освіту (близько 60%) та дошкільну освіту (близько 20%). Серед видатків соціального напрямку соціального захисту та соціального забезпечення пропорція фінансування у 2019 році виглядає приблизно наступним чином: соціальний захист сім'ї, дітей та молоді (42%), соціальний захист на випадок непрацездатності (14%), допомога у вирішенні житлового питання (15%), соціальний захист пенсіонерів (8%), соціальний захист ветеранів війни та праці (8%). Дана пропорція рік від року залишається приблизно сталою. В сфері фінансування галузі охорони здоров'я на місцевому рівні логічно найбільш фінансованими напрямками є лікарні загального профілю, спеціалізовані лікарні, що

в загальній структурі займають частку приблизно 60-70%. Також відмітимо, що у зв'язку зі здійснюваною медичною реформою значним чином змінено фінансування такої статті, як центри первинної медичної (медико-санітарної) допомоги: наприклад зменшення з 2018 р. до 2019 р. становило 7,3 млрд. грн., що відповідно на сьогоднішній момент фінансуються з державного бюджету.

Про якість бюджетного планування може свідчити показник виконання запланованих статей видатків від затвердженого на початок року бюджету, що в свою чергу впливає на очікування регіонів стосовно планів їх розвитку. Пропонуємо проаналізувати співвідношення затверджених функціональних напрямків видатків на початок бюджетного періоду та фактичні дані стосовно виконання на кінець року, що відобразимо у формі таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Показник ступеня виконання планованих функціональних напрямків видатків за 2015-2019 рр., %

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
Загальнодержавні функції	91,9	87,4	92,2	94,8	94,5
Громадський порядок, безпека та судова влада	90,2	90,6	90,0	92,9	95,0
Економічна діяльність	83,0	80,7	80,3	79,8	84,7
Охорона навколишнього природного середовища	60,2	53,8	58,7	63,8	68,6
Житлово-комунальне господарство	89,2	85,6	88,2	92,1	93,0
Охорона здоров'я	94,8	95,4	94,3	95,9	96,7
Духовний та фізичний розвиток	93,7	93,1	94,0	95,0	100,0
Освіта	95,6	94,3	94,0	95,3	94,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	98,1	99,2	98,6	98,1	91,6
Разом видатків	94,1	93,2	91,7	93,1	92,8

З отриманих узагальнених результатів наочно видно, що більшість функціональних напрямків видатків недофінансовано, що відповідно є проблемою першого етапу бюджетного процесу – планування. В цей же час за більшістю статей видатків рівень недофінансування не перевищує 10%, що загалом є допустимим показником. В цей же час місцеві бюджети щорічно стикаються з недостатністю фінансування сфери економічної діяльності та охорони навколишнього природного середовища. Наприклад, у 2016 році рівень фактичного фінансування сфери

охорони навколишнього природного середовища становив 53,8%, а загалом найвищий рівень виконання бюджету становив 68,6% у 2019 році. Також відмітимо значний ступінь недофінансування сфери економічної діяльності, яка в середньому досягає 80% від планових показників. Виявити однозначно щорічно недофінансовані напрямки не має можливості, оскільки кожного року дані змінюються, проте зазначимо, що значна частина видаткових статей спрямована на забезпечення потреб будівництва, транспортну, зв'язку та телекомунікації. А дані напрямки не є настільки пріоритетним порівняно з видатками соціальної сфери, що мають бути профінансовані в повному обсязі задля покращення життя громадян. Загальний щорічний рівень виконання місцевих бюджетів протягом досліджуваного періоду коливається в межах 91-94%.

З метою розуміння прикладних напрямків використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів пропонуємо проаналізувати структуру видатків за економічною класифікацією, що включає розподіл видаткових статей на декілька узагальнених напрямків: соціальне забезпечення, оплата праці та нарахування на неї, поточні трансферти, соціальне забезпечення.

На рисунку 2.7 відображена структура поточних видатків місцевих бюджетів України за 2019 рік.

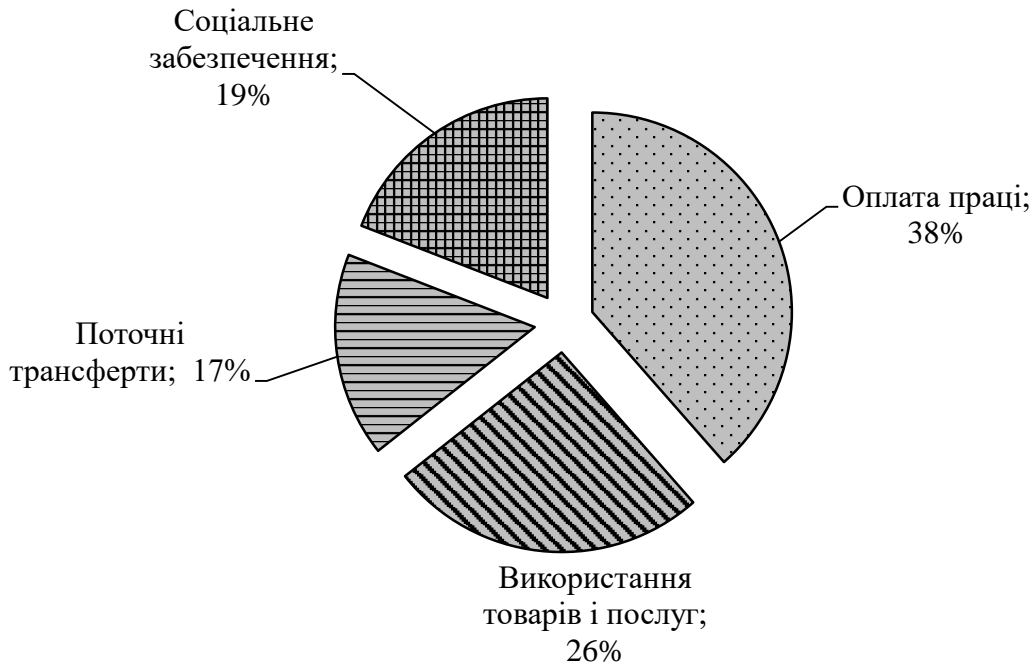

Рисунок 2.7 – Структура видатків місцевих бюджетів України за економічною класифікацією у 2019 р., %

Відмітимо, що найбільшу часту в витратах місцевих бюджетів займає оплата праці, що включає саму заробітну плату та нарахування на оплату праці. Зокрема, частка заробітної плати становить 82%, а нарахування на неї 18% відповідно. Наступним за розміром економічним напрямком, за яким класифікуються місцеві видатки, є використання товарів та послуг, що складає в загальній структурі 26%. Більшу частину даних витрат становлять дослідження з питань реалізації державних регіональних програм (43%), тобто це кошти спрямовані на реалізацію місцевих програм розвитку, а місцеві бюджети отримують їх з фонду регіонального розвитку відповідно до затверджених проектів розвитку територій. Близько 40% групи становлять витрати на оплату послуг (окрім комунальних), продукти харчування, медикаменти, інші матеріали. Оплата ж комунальних послуг та енергоносіїв займає в структурі до 20% від даного напрямку. Витрати соціального забезпечення в більшій частині сформовані за рахунок описаної раніше допомоги соціально незахищеним верствам населення, що потребують даних виплат. Поточні трансферти формуються з коштів, що за цільовим спрямуванням йдуть на підтримку діяльності окремих підприємств, організацій, органів державного управління на

місцевому рівні.

Отже, в процесі роботи з'ясовано, що важливим чинником взятих на себе зобов'язань місцевими бюджетами є фактичний рівень виконання запланованих програм фінансування. Саме це є тією характеристикою, що вказує на якість бюджетного планування та визначення пріоритетів діяльності місцевого самоврядування. Від фактичного рівня виконання видатків необхідно відштовхуватися при оцінці реального рівня соціального благополуччя та добробуту. Відмітимо, що скупна частка видатків напрямку соціального спрямування в місцевих бюджетах становить 68-78%. Також відмітимо деяке скорочення темпів приросту видатків соціального спрямування за рахунок скорочення допомоги у вирішенні житлового питання. Також відмітимо, що соціальні видатки скорочуються найменшим чином у випадку коректування бюджетних показників протягом року.

2.3 Оцінка бюджетного розвитку регіонів

Передумовою прийняття оптимальних практичних управлінських рішень є оцінка поточного фінансового стану регіонів Розробка методики, що дозволить в динаміці на основі простих розрахунків вказати на існуючі проблеми є важливим завданням в рамках кваліфікаційної роботи.

Оптимальний розвиток регіонів багато в чому формується за рахунок нормального функціонування інструментів бюджетного фінансування. Оптимальне співвідношення між податковими надходженнями, неподатковими ресурсами та міжбюджетними трансфертами створює умови задля ефективного функціонування відповідних територіальних утворень. Створення умов для достатнього забезпечення потреб регіонів у фінансових ресурсах позбавить регіони багатьох супутніх проблем: скороченню видаткових статей на необхідні потреби громадян, скасуванню інфраструктурних проєктів, скорочення обсягів капітальних інвестицій.

Однак на сьогоднішній момент регіональне управління стикається з існуючою недостатністю фінансування, особливо за рахунок власних фінансових джерел.

Слід враховувати також факт, що в Україні існує диференціація в рівнях розвитку регіонів через різні рівні соціально-економічного розвитку, що залежать від багатьох факторів, таких як природні умови, історичне минуле, тощо. Також потенціал регіонів багато в чому сформований за рахунок існуючої інфраструктури, науково-технічної бази регіону, кількості робочої сили, засобів виробництва, тощо. Тобто окрім показників бюджетного значення значна роль має відводитися іншим факторам.

Важливим в системі дослідження фінансового стану регіонів є розгляд питань міжбюджетних відносин та міжбюджетного фінансування. Оскільки саме на регіональному рівні значна кількість потреб розвитку забезпечується за рахунок коштів з бюджетів вищого рівня. Аналіз фінансового стану регіонів прийнято рішення здійснювати в декілька етапів. На першому етапі відбувається розрахунок коефіцієнтів ефективності бюджетної політики за кожним з досліджуваних бюджетів регіонів. Перелік обраних показників фінансового стану регіонів узагальнений в додатку А. Узагальнені бюджетні показники регіонів України, що необхідні для розрахунку обраного переліку індикаторів фінансового стану узагальнено в додатку Б. В додатку В здійснено розрахунок показників фінансового стану регіонів та узагальнено у вигляді розподілу на стимулятори та дестимулятори.

На другому етапі отримані коефіцієнти приводяться до нормалізованого значення за допомогою формули, що відображена нижче.

$$СБП_i = \frac{ІБК_i}{ІБК} \quad (2.1)$$

де СБП_i - стандартизований бюджетний показник для і-того регіону України;

ІБК_i - індивідуальний бюджетний показник для і-того регіону

України;

$\overline{ІБК}$ - середнє значення індивідуального бюджетного показника в Україні.

Відмітимо, що розрахунок зазначеного вище стандартизованого бюджетного показника залежить від того, яким чином розрахований показник бюджетного розвитку України впливає на стійкість відповідного бюджету. У випадку, якщо розрахований показник впливає на фінансову стійкість бюджету прямим чином, то даний показник відносить до групи стимуляторів і застосовується формула 2.1. У протилежному випадку, коли показник бюджетного розвитку можна віднести до дестимуляторів і він негативним чином впливає на стан бюджетної системи, то нормалізоване значення є обернено пропорційним стандартизованому бюджетному показнику. На третьому етапі відбувається розрахунок інтегрального показника бюджетного розвитку за допомогою сумування нормалізованих значень показників. Узагальнимо у формі таблиці 2.5 отримані інтегральні показники бюджетного розвитку регіонів за 2016-2018 роки, окрім того здійснимо ранжування отриманих результатів задля з'ясування місця конкретного регіону за ступенем розвитку досліджуваного явища.

Таблиця 2.5 – Інтегральний показник бюджетного розвитку регіонів за 2016-2018 рр.

№	Область	Інтегральний показник бюджетного розвитку регіону					
		Показник			Місце		
		2016	2017	2018	2016	2017	2018
1	Вінницька	10,88	10,14	10,00	6	22	7
2	Волинська	10,34	16,58	9,21	10	15	16
3	Дніпропетровська	13,79	23,00	15,02	1	3	1
4	Житомирська	10,27	16,91	9,69	12	14	13
5	Закарпатська	8,45	15,24	8,70	19	17	19
6	Запорізька	12,89	21,00	12,68	2	6	3
7	Івано-Франківська	8,87	14,80	8,64	16	19	20
8	Київська	10,43	24,18	11,65	8	1	5
9	Кіровоградська	10,85	18,14	9,69	7	9	12
10	Львівська	12,64	18,42	9,98	3	8	8
11	Миколаївська	10,34	18,71	9,91	11	7	9

12	Одеська	11,84	23,05	12,88	4	2	2
13	Полтавська	10,24	21,14	11,81	13	5	4
14	Рівненська	7,73	15,22	9,71	22	18	11
15	Сумська	8,55	18,11	9,73	18	11	10
16	Тернопільська	8,38	13,84	8,23	20	21	22
17	Харківська	9,63	21,38	10,62	15	4	6
18	Херсонська	8,29	17,08	9,01	21	13	18
19	Хмельницька	8,71	16,42	9,17	17	16	17
20	Черкаська	10,23	18,13	9,31	14	10	15
21	Чернівецька	11,45	14,20	8,60	5	20	21
22	Чернігівська	10,36	17,51	9,34	9	12	14

Розрахувавши інтегральний показник бюджетного розвитку можна визначити декілька тенденцій для зміни стану явища регіонів. Наприклад, стабільністю в займаних позиціях рік від року вирізнялися наступні області: Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Одеська, Тернопільська, Хмельницька. В даних регіонах зміна займаного місця серед інших регіонів коливалася в межах 1-2 позицій, що свідчить про стабільність. Чіткі тенденції до покращення стану досліджуваного явища були характерні для Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Харківської областей. Зокрема, Одеська область покращила свою позицію за 3 роки на 9 позицій, Полтавська (+9), Рівненська (+11), Сумська (+8) та Харківська (+9). Дані позитивні зміни пояснюються перш за все тим, що зростав обсяг загальних надходжень місцевих бюджетів, зменшувалася частка міжбюджетних трансфертів щорічно. В той же час, негативні тенденції до зменшення займаних позицій продемонстрували наступні регіони: Волинська (-6), Івано-Франківська (-4), Кіровоградська (-5), Львівська (-5), Чернівецька (-16).

Також пропонуємо скористатися методикою групування результатів розрахунків інтегрального показника бюджетного розуміння задля детальнішого розуміння подібних між собою груп регіонів та можливого виявлення схожих закономірностей розвитку. Групування здійснимо на прикладі отриманих результатів розрахунків за 2018 роком. Кількість інтервалів розподілу та їх межі сформовано за допомогою формули Стерджесса.

Таблиця 2.6 – Розподіл регіонів на групи за рівнем бюджетного розвитку за

2018 рік

Група	Інтервал	Кількість	Область (регіон)
Високий	[13,6;15,0]	1	Дніпропетровська
Достатній	[12,3; 13,6)	2	Запорізька, Одеська
Середній	[10,94; 12,3)	2	Київська, Полтавська
Задовільний	[9,59;10,94)	8	Житомирська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Миколаївська, Львівська, Вінницька, Харківська
Низький	[8,23; 9,59)	9	Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська, Херсонська, Хмельницька, Волинська, Черкаська, Чернігівська

В результаті ранжування регіонів на групи за рівнем бюджетного розвитку у 2018 році запропоновано розподілити досліджувані об'єкти на 5 груп різного рівня. Найбільша кількість регіонів відноситься до групи низького рівня бюджетного розвитку, що характеризується нестабільністю в джерелах формування бюджетних надходжень, значним обсягом трансфертної залежності, загалом незначним рівнем соціально-економічного розвитку. Група задовільного рівня бюджетного розвитку не має істотних проблем бюджетного плану, проте загалом потреба у додатковому фінансуванні з державного бюджету присутня на високому рівні. Дана група також відрізняється значним переліком регіонів, яких було віднесено до неї. Середнім рівнем бюджетного розвитку вирізнялося 2 регіони: Київська та Полтавська області, що загалом мають вже значно більшу частку власних доходів в структурі бюджету, а проте все рівно залишаються в системі отримання трансфертної допомоги, оскільки потребують фінансування потреб соціальної сфери. До груп достатнього та високого рівнів відносяться три регіони: Запорізька та Одеська області, а також абсолютний лідер – Дніпропетровська область. Для даних областей характерна наявність значного економічного потенціалу, соціальна стійкість, стабільність у наповненні бюджетів, наявність власних джерел формування ресурсів.

Отже, в процесі роботи було сформовано систему показників оцінки бюджетного розвитку регіонів, яка трансформувалася в розрахунок інтегрального показника задля комплексної оцінки займаного регіоном місця за рівнем досліджуваного явища. Отримані результати підтверджують існування поточних

проблем бюджетної системи на регіональному рівні, що відображається в розподілі регіонів на групи бюджетного розвитку.

2.4 Оцінка впливу місцевих бюджетів на розвиток регіонів

Одним з поставлених завдань в процес виконання кваліфікаційної роботи стало виявлення впливу місцевих бюджетів на рівень розвитку регіонів. Побудова регресійної моделі надасть підстав зробити відповідних висновків відносно впливу окремих чинників на рівень розвитку регіонів.

Однозначно можна сказати, що окрім бюджетних чинників впливу на результуючу ознаку впливають інші фактори, а отже до моделі можуть бути включені важливі індикатори соціально-економічного розвитку що надасть більшої варіативності при побудові значимої моделі.

Для побудови моделі результативною ознакою рівня розвитку регіонів було обрано обсяг валового регіонального продукту на одну особу, що є узагальненою сумарною величиною доданої вартості від створених та реалізованих товарів та послуг у конкретному регіоні в розрахунку на кожного жителя регіону.

Серед обраних факторних ознак було відібрано різноманітні показники, що є системоутворюючими в процесі впливу на ступінь регіонального розвитку. Узагальнені дані стосовно відібраних показників за кожним досліджуваним роком по регіонах України відображено в додатку Г. Зокрема, сукупний фонд оплати праці, що характеризує обсяг трудових доходів населення від створення додаткової доданої вартості товарів, робіт та послуг.

Також серед факторних показників було обрано кількість зайнятого населення регіону, що потенційно має змогу приносити додаткову вартість та збільшувати економічний потенціал регіону. Фактичним показником ефективності діяльності

господарюючого сектору було обрано обсяг реалізованої продукції в регіоні. Показником, що свідчитиме про можливості зростання та нарощення конкурентних переваг до нарощення потенціалу регіону запропоновано узяти обсяг капітальних інвестицій.

Серед факторних ознак бюджетної спрямованості регіонів обрано сукупний обсяг доходів місцевих бюджетів, як індикатор спроможності місцевого самоврядування до забезпечення базових потреб населення у соціально-економічному плані. Також відібрано показник обсягу субвенцій до регіональних бюджетів, оскільки дане дохідне джерело є основним ресурсом, що фінансує витратну частину бюджетів.

В процесі дослідження прийнято рішення використовувати ефективний інструментарій регресійного і кореляційного аналізу. Мета якого полягає в виявленні взаємозв'язку між певними рядами даних. В рамках нашої гіпотези запропоновано пов'язати базові бюджетні показники з рівнем соціально-економічного розвитку.

Отже, першим етапом пропонуємо порівняти попарну статистичну залежність між обраними змінними, що вкаже на наявність статистичного (кореляційного) взаємозв'язку. Основною метою кореляційного аналізу є виявлення рівня та якості взаємозв'язку між випадковими змінними. Це надасть розуміння того, які з ознак можна найкращим чином застосовувати при побудові регресійної взаємозалежності. Кореляційна матриця показників розвитку регіонів відображена в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Кореляційна матриця показників розвитку регіонів за 2018 рік

Показник	ВРП на 1 особу	Фонд оплати праці	Зайняте населення	Обсяг реалізованої продукції	Обсяг капітальних інвестицій	Доходи місцевих бюджетів	Обсяг субвенцій
ВРП на 1 особу	1	0,72	0,59	0,76	0,75	0,65	0,72
Фонд оплати праці	0,72	1	0,96	0,97	0,93	0,97	1,00
Зайняте населення	0,59	0,96	1	0,88	0,85	0,96	0,96
Обсяг реалізованої продукції	0,76	0,97	0,88	1	0,97	0,91	0,97
Обсяг капітальних інвестицій	0,75	0,93	0,85	0,97	1	0,90	0,93

Доходи місцевих бюджетів	0,65	0,97	0,96	0,91	0,90	1	0,97
Обсяг субвенцій	0,72	1,00	0,96	0,97	0,93	0,97	1

Одержані результати надають підстав зробити висновок про сильний кореляційний попарний взаємозв'язок обраних змінних моделі між собою. Проте наявність кореляційного взаємозв'язку не завжди надає змінній значимості при побудові моделі, але це один з індикаторів того, що змінна не випадкова і має певну залежність з іншою змінною моделі.

Задля більш точного виявлення значимих змінних в моделі пропонуємо скористатися інструментом регресійного аналізу. Бажані розрахунки будуть проводитися в програмно-статистичному комплексі STATISTICA, що скорочує час на побудову моделі. Відобразимо значущі показники моделі за 2016 рік у формі таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Модель впливу місцевих бюджетів на розвиток регіонів України у 2016 році

Показник	Коефіцієнт регресії (B)	Рівень значимості (p-level)
Вільний член регресії	48682,9	0,000004
Зайняте населення	112,1	0,006446
Обсяг капітальних інвестицій	1,6	0,019945
Обсяг субвенцій	1,2	0,010042

В результаті отриманої моделі з'ясовано, що з обраної сукупності показників значимими виявилось три: зайняте населення, обсяг капітальних інвестицій та обсяг субвенцій. Обрані показники моделі мають рівень значимості менший за прийнятий (0,05), а тому є статистично значимими. Коефіцієнт детермінації моделі становить 0,79, що загалом є достатнім показником для того, щоб вважати модель якісною. Загалом коефіцієнт детермінації є характеристикою, яка вказує частку загального розкиду отриманих результатів відносно вибіркового середнього залежної змінної.

Аналітично розраховані результати можна вважати достовірними. Перш за все кількість зайнятого населення має пряме позитивне відношення на рівень економічного розвитку регіону, тобто це ресурс для можливого нарощення потенціалу території. Обсяг капітальних інвестицій також має позитивний вплив на

стан розвитку регіонів, оскільки приплив коштів, спрямованих на реалізацію певних планів нарощення/модернізації існуючих способів створення доданої вартості зазвичай має цілі зростання. Обсяг субвенцій став значимими з боку бюджетних показників, що може пояснюватися тим, що більшість видатків соціально-економічного розвитку фінансувалося за рахунок цільових субвенцій, наприклад, за різними областями від 73% до 64% сумарних доходів сформовано саме таким чином. Тобто роль цільових трансфертів в формуванні бюджетів регіонів є надто великою, що є негативною тенденцією залежності від державного бюджету. Спробуємо виявити в моделях за наступні роки, чи повториться тенденція до появи обсягу субвенцій, як значимого показника в обраного виду моделі.

Аналогічним чином здійснимо побудову моделі для регіонів у 2017 році, сформовані результати узагальнені в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Модель впливу місцевих бюджетів на розвиток регіонів України у 2017 році

Показник	Коефіцієнт регресії (B)	Рівень значимості (p-level)
Вільний член регресії	57449,1	0,000000
Зайняте населення	95,2	0,004406
Обсяг субвенцій	2,3	0,000145

Порівнюючи з попереднім роком, серед значимих показників моделі у 2017 році не було обсягу капітальних інвестицій, оскільки рівень значимості даного індикатора вийшов за встановлені нормативні. В цей же час залишилися актуальними показники кількості зайнятого населення та обсягу субвенцій. Показник детермінації моделі залишився приблизно на рівні попереднього року – 0,77. Коефіцієнт регресії за показником зайнятого населення дещо зменшився, а роль обсягу субвенцій в моделі 2017 року зросла. Тобто обсяг міжбюджетних трансфертів та рівень зайнятості суттєвим чином впливають на стан розвитку регіонів згідно з обраною моделлю.

Таблиця 2.10 – Модель впливу місцевих бюджетів на розвиток регіонів України у 2018 році

Показник	Коефіцієнт регресії (B)	Рівень значимості (p-level)
Вільний член регресії	46341,6	0,000000

Обсяг субвенцій	0,79	0,000150
-----------------	------	----------

У 2018 році ситуація за значимими показниками регресії також відрізнялася стосовно попередніх років, окрім присутності в моделі щорічно значимого показника обсягу субвенцій. В досліджуваній рік обсяг трансфертів з державного бюджету все таким же чином значно впливав на загальний регіональний рівень розвитку. А отже значні важелі управління розвитком регіонів знаходяться в зоні вплив державного механізму. Однак не слід спрощувати існуючу модель до одного показника, оскільки вплив інших відомих та невідомих факторів є беззаперечним для досліджуваного явища.

Отже, відмітимо, що рівень розвитку регіону це комплексне багатокomпонентне явище, що має багато можливих векторів дослідження. В нашому ж випадку було обрано спосіб поєднання окремих показників розвитку регіонів з бюджетними показниками, що мають в комплексі показати найбільш значимі для рівня економічного розвитку фактори. Отримані результати свідчать, що рік від року набір значимих показників розвитку змінювався, окрім обсягу субвенцій у регіональних бюджетах, а отже можна зробити висновок, що цільові трансферти є важливим інструментом стимулювання розвитку територій. Проте негативним є той факт, що джерела формування даного ресурсу знаходяться на державному рівні, а отже він розподіляються централізовано, а отже не підконтрольним чином для регіону. Це в свою чергу має стимулювати регіони до нарощення власної ресурсної бази формування бюджетів, а державний механізм має сформувати систему, яка б дозволила досягти даного стану у найкоротший час.

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі місцевих бюджетів в соціально-економічному розвитку регіонів є важливою задачею в системі управління системою місцевого самоврядування. Визначення оптимальних бюджетних показників, їх досягнення, позитивна динаміка зміни та регульованість – складна задача, проте необхідна задля досягнення стабільності розвитку як окремих регіонів, так і країни загалом.

В процесі теоретичного визначення ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів була розглянуто перш за все дефініція регіону. З'ясовано, що поняття регіону може розглядатися з точки зору 4 наукових концепцій: «регіон-квазідержава», «регіон-квазікорпорація», «регіон як інституційна одиниця». Пріоритет даних концепцій змінювався в залежності від ступеня розвитку суспільства і наразі розуміння категорії вже виходить за рамки існуючих концепцій, оскільки воно набуло рис мультиаспектності, притаманних багатьом економічним поняттям. Виділено набір специфічних характеристик, що характерні регіону: існування визначеної території; належність до певного утворення адміністративної системи; наявність спеціалізації; притаманність характеристик соціально-економічної системи. З'ясовано, що в вітчизняних реаліях поняттю регіон відповідає область.

Також наведено систематизований перелік основних ознак регіону, здійснено їх огляд з точки зору наявної економічної складової. Загалом зроблено висновки, що уніфікованих складових поняття регіон не існує, оскільки в залежності від наукової проблеми кожен визначає власний перелік складових поняття. Також регіон є складовою більш глобальної державної підсистеми. А загалом регіон має бути замкнутою підсистемою, що повинна максимальним чином забезпечувати потреби власної життєдіяльності без втручання державного механізму, тобто це принцип самостійності або автономності.

Наступним кроком став аналіз категорії «регіональний розвиток» виходячи з якого з'ясовано, що ціллю діяльності/процесу вважається зростання наявного потенціалу та економічного зростання. Охарактеризовано групи концепцій регіонального розвитку та закони регіонального розвитку, що підтвердило багатоаспектність досліджуваного явища.

В наступному теоретичному пункті роботи було розглянуто процес реформування регіональної системи управління бюджетом. З'ясовано, що більшість науковців схиляються до думки, що реформування місцевого самоврядування на засадах фінансової децентралізації є одним шляхом задля підвищення рівня життя громадян. Переважна частина науковців вважає децентралізацію процесом передачі функцій, відповідних ресурсів та відповідальності з державного рівня на місцевий. Даний процес передбачає підвищення ступеню незалежності регіонального управління. Серед існуючих проблем бюджетної системи на регіональному рівні виявлено: наявний територіальний дисбаланс в соціально-економічному розвитку регіонів; відсутність достатнього обсягу капітальних інвестицій, застарілі механізми управління; відсутність механізму податково-бюджетного стимулювання, наявність політичної складової та корупційних проявів на регіональному рівні. Отже, загалом підтверджено правильність обраного напрямку на проведення фінансової децентралізації, що має на меті підвищення рівня самостійності регіонів та покращення стану задоволення потреб жителів території.

В процесі оцінки ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів з'ясовано, що бюджет є основним джерелом фінансування потреб громад. Проаналізовано динаміку зміни показники доходів та видатків місцевих бюджетів та зведеного бюджету України. Загальна картина вказує на щорічне зростання обсягу фінансування. Наприклад, за період 2015-2019 років відносний приріст видатків місцевих бюджетів склав – 202,2%, в той же час, як обсяг доходів місцевих бюджетів збільшився на 190,4%. В цей же час, сукупні видатки зведеного бюджету України за період 2015-2019 рр. зросли на 201,9%, а сукупні доходи – на 197,8%

відповідно. Найбільшим приростом показників місцевих бюджетів характеризувався 2017 рік, а саме зростання видатків склало 145,6 млрд. грн., доходів – 136,0 млрд. грн.

Розрахунок показників частки доходів та видатків місцевих бюджетів у аналогічних показниках зведеного бюджету України вказав, що в середньому частка доходів місцевих бюджетів у ЗБУ за 2013-2019 рр. становила від 43,5% у 2019 році до 49,4 % у 2017 році. Тенденція до зростання частки доходів місцевих бюджетів у ЗБУ була характерна в період 2015-2017 рр., в той же час низхідний тренд для досліджуваного показника розпочався з 2018 року. Це може свідчити про деяке погіршення стану фінансування потреб розвитку регіонів.

Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП вказує, що наючи з 2014 року і до 2017 року спостерігалася лінійна тенденція до зростання частки видатків місцевих бюджетів у ВВП. Зокрема, найвищого рівня за досліджуваний період частка видатків місцевих бюджетів у ВВП досягла у 2017 році – 16,6%. Проте, починаючи з 2017 року показники приросту зменшилися за рахунок стабілізації видаткових статей та визначення пріоритетів розвитку у відповідності до потреб розвитку новостворених громад.

З'ясовано, що за досліджуваний період існує позитивна динаміка до зростання частки податків в ресурсних джерелах формування місцевих бюджетів. Найнижчого рівня податкові надходження становили у 2015 році – 33,4%, найвищого у 2019 році – 48,3%. Відмітимо, що реформування системи формування місцевих податків та зборів суттєво покращило існуючий стан самофінансування регіонів. Зокрема, якщо у 2013 році частка місцевих податків та зборів у сукупних податкових надходженням становила 8%, то вже на кінець 2019 року – 27,2%.

Не дивлячись на те, що податкові джерела формування бюджету займають вагомому частину ресурсів регіонального розвитку, проте значним чином недостатність джерел фінансування потреб регіонів покривається за рахунок міжбюджетних трансфертів. Отримані результати свідчать про приблизно рівну

тенденцію зміни частки міжбюджетних трансфертів в доходах регіонів: 50-60%.

Структура формування міжбюджетних трансфертів вказує, що обсяг дотацій та субвенцій місцевим бюджетам протягом досліджуваного періоду зростає майже щорічно, окрім 2019 року. Якщо з розглядати відсоткову зміну досліджуваних складових трансфертів з 2015 до 2019 рр., то найбільшим чином зріс обсяг дотацій – +255,3%, субвенції відповідно – +40,64%. Найбільшої зміни дотаційні надходження до місцевих бюджетів зазнали у 2017 році, коли відсотковий приріст відносно попереднього року склав 221,8%. Найбільшого щорічного зменшення зазнали субвенції у 2019 році – -14,4% відносно 2018 року.

Аналіз бюджетних напрямків регіонів вказав, що найбільшого зростання за період 2015-2019 рр. досягли напрямки громадського порядку, безпеки та судової влади (+308,3%) та економічної діяльності (+328,1%). Відмітимо, що за сферою охорони здоров'я відбувалося зменшення частки фінансування з місцевих бюджетів з 21,5% у 2015 році до 16,1% у 2019 році. Частка ж освітніх видатків у бюджетах місцевого самоврядування зросла порівняно з 2015 роком до 33,5%. Серед найбільш фінансованих статей освітніх видатків можна виділити загальну середню освіту (близько 60%) та дошкільну освіту (близько 20%).

Показник ступеня виконання планованих функціональних напрямків видатків вказав, що більшість функціональних напрямків видатків недофінансовано. Наприклад, у 2016 році рівень фактичного фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища становив 53,8%, а загалом найвищий рівень виконання бюджету становив 68,6% у 2019 році.

В результаті обрахунку власної методики оцінки інтегрального показника бюджетного розвитку з'ясовано, що найбільш бюджетно стійкими областями України є Дніпропетровська, Запорізька та Одеська. В той же час, як Волинська, Тернопільська та Чернігівська вказують найнижчі рівні досліджуваного показника. Також регіони розподілено на групи за рівнем бюджетного розвитку: низького, задовільного, середнього, достатнього, та високого рівнів. Найбільша кількість

регіонів потрапила до груп задовільного та низького рівнів, що є негативною тенденцією.

Одним з поставлених завдань в процес виконання кваліфікаційної роботи стало виявлення впливу місцевих бюджетів на рівень розвитку регіонів. Було прийнято рішення до побудови регресійної моделі, яка надасть підстав охарактеризувати найбільш значимі фактори для рівня розвитку регіонів. Результативною ознакою рівня розвитку регіонів було обрано обсяг валового регіонального продукту на одну особу. Серед факторних бюджетних показників обрано сукупний обсяг доходів місцевих бюджетів, як індикатор спроможності місцевого самоврядування до забезпечення базових потреб населення у соціально-економічному плані. Також відібрано показник обсягу субвенцій до регіональних бюджетів. Окрім того в модель додано декілька різнорідних показників: сукупний фонд оплати праці, кількість зайнятого населення регіону, обсяг реалізованої продукції в регіоні.

Одержані результати обрахунку кореляційного зв'язку вказують на сильний кореляційний попарний взаємозв'язок обраних змінних моделі між собою. Регресійні результати були розраховані в програмно-статистичному комплексі STATISTICA. Модель впливу місцевих бюджетів на розвиток регіонів України у 2016 році вказала, що з обраної сукупності показників значимими виявилось три: зайняте населення, обсяг капітальних інвестицій та обсяг субвенцій. Коефіцієнт детермінації моделі становить 0,79, що загалом є достатнім показником для того, щоб вважати модель якісною.

Побудова моделі за 2017 рік продемонструвала дещо інший набір результативних показників, а саме серед значимих показників не було обсягу капітальних інвестицій, оскільки рівень значимості даного індикатора вийшов за встановлені нормативні. В цей же час залишилися актуальними показники кількості зайнятого населення та обсягу субвенцій. У 2018 році ситуація за значимими показниками регресії також відрізнялася стосовно попередніх років, окрім

присутності в моделі щорічно значимого показника обсягу субвенцій. Отже, загалом з проаналізованих моделей можна дійти висновку, що наразі значний обсяг впливу на регіональний розвиток справляють міжбюджетні трансферти, роль яких щороку є значною. Тому обраний курс на проведення фінансової децентралізації є правильним напрямком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abdullahi, Muhammad & Chikaji, A. (2017). Local government and development: challenges and way forward. *Community Development Journal*, 14, 106–130.
2. Alkire S. (2010). Human Development: Definitions, Critiques, and Related Concepts. *Human Development Research Paper*. 1, 100–111.
3. Ayee, J. (2007). Local government reform and bureaucratic accountability in Ghana. *Regional Development Dialogue*, 18, 86–104.
4. Bahl, R, Linn, J, (2014). Fiscal decentralization and intergovernmental transfers in less developed countries. *The Journal of Federalism*, 24, 1–19.
5. Bardhan, P., Mookherjee, D. (2006). Decentralisation and Accountability in Infrastructure Delivery in Developing Countries. *The Economic Journal*, 116 (508), 101–127.
6. Brauksa I. (2013). Use of Cluster Analysis in Exploring Economic Indicator Differences among Regions: The Case of Latvia. *Journal of Economics, Business and Management*, 1 (1), 114–128.
7. Danielson, M. (2012). Rapid metropolitan growth and community disparities. *Growth and Change*, 23, 494–515.
8. De Renzio, P., Masud, H. (2011). Measuring and Promoting Budget Transparency: The Open Budget Index as a Research and Advocacy Tool. *Governance*, 24 (3), 607–616.
9. Groenewegen, P. (2019). Taxation and decentralization: A reconsideration of the costs and benefits of a decentralized tax system. *Decentralization, Local Governments, and Markets: Towards a Post-welfare Agenda*, 12, 87–115.
10. Hou, Y. (2006). Budgeting for fiscal stability over the business cycle. *Public Administration Review*, 66(5), 730–741.

11. Keating, M. (2005). Size, efficiency and democracy: Consolidation, fragmentation and public choice. *Theories of Urban Politics*, 21 (2), 117–134.
12. Law, C. (1985). Regional development policies and economic change, *Progress in Industrial Geography*, 1(3), 219–248.
13. Primer, A. (2003). Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans Local Economic Development. *World Bank. – Washington, D.C.*
14. Rodden, J., Eskeland, G., & Litwack, J. (2003). Fiscal Decentralization and the Challenge of Hard Budget Constraints. *Cambridge MA: Massachusetts Institute of Technology Press*, 2, 135-147.
15. Rován J. (2016). Socio-economic Differences among Slovenian Municipalities: A Cluster Analysis Approach. *Development in Applied Statistics*, 34 (3), 265–278.
16. Stanton E. A. (2007). The Human Development Index: A History. *Amherst Amherst*, 7 (1), 37–49.
17. Stobaugh R. (2009). How to Analyze Foreign Investment Climates. *Harvard Business Review*, 09 (71), 374–381.
18. Walker R. (2016). Capital and Industrial Location. In *Progressive Human Geography. Theories of Local Economic Development*, 2, 473–509.
19. Wehner, J. and de Renzio, P. (2013). Citizens, Legislators, and Executive Disclosure: The Political Determinants of Fiscal Transparency, *World Development*, 41 (1), 96–108.
20. Амоша О. І. Регіон у системі нових економічних відносин / О. І. Амоша, Л. М. Кузьменко // *Економіка промисловості*. – 2011. – № 1. – С. 154–156.
21. Артеменко В. А. Основи вимірювання регіонального розвитку з використанням концепції якості життя / В. А. Артеменко // *Регіональна економіка*. – 2013. – № 2. – С. 133–142.
22. Багров М. В. Регіональна геополітика і сталий розвиток (концептуальні підходи на прикладі Криму) / М. В. Багров // *Український географічний журнал*. –

2001. – № 4. – С. 4–10.

23. Бараник З. П. Методичні підходи до оцінювання функціонування регіонів країни за станом соціально-економічного розвитку / З. П. Бараник // Економіка та держава. – 2006. – № 5. – С. 56–59.

24. Беленький П. А. Теоретико-методологічні засади регіонального розвитку економіки України / П. А. Беленький, О. С. Другов // Регіональна економіка. – 2016. – № 4. – С. 7–17.

25. Благун І. В. Моделювання стратегій розвитку регіону / І. В. Благун, О. С. Солтисік // Регіональна економіка. – 2004. – № 4. – С. 105–115.

26. Богущ Л. Г. Соціальний капітал і соціогуманітарний простір: методологія визначення, взаємозв'язки, вектори розвитку / Л. Г. Богущ // Економіка та держава. – 2010. – №4. – С. 15-20.

27. Боярчук Т. А. Оцінка соціально-економічної захищеності, рівня і якості життя населення Хмельниччини / Т. А. Боярчук // Регіональна економіка. – 2016. – № 1. – С. 84–90.

28. Бречко О. М. Теоретичні аспекти фінансового механізму державного регулювання економіки регіону / О. Бречко // Наука молода. – 2004. – № 2. – С. 30-35.

29. Буркинський Б. В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б. В. Буркинський, Є. В. Лазарева. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2007. – 140 с.

30. Бутирська І. В. Доцільність застосування методики бенчмаркінгу для визначення напрямів розвитку інфраструктури регіону / І. В. Бутирська, І. О. Школа // Регіональна економіка. – 2015. – № 2. – С. 84–91.

31. Бутко М. Ю. Державне регулювання як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів / М. Ю. Бутко, Л. В. Подоляк // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 36–43.

32. Вайсман Е. Я. Механізм залучення інвестицій в економіку регіону на

основі державно-приватного партнерства / Е. Я. Вайсман // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 6. – С. 149–154.

33. Вахович І. М. Організаційно-економічне забезпечення формування стратегії розвитку регіону / І. М. Вахович, З. В. Герасимчук // Соціально- економічні дослідження в перехідний період. – 2015. – Вип. 1. – С. 14–24.

34. Вахович І. М. Система показників діагностики регіональних асиметрій сталого розвитку / І. М. Вахович, О. Є. Табалова // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 3 (15). – С. 86–91.

35. Величко В. В. Програмно-цільові методи в управлінні соціальною сферою регіону / В. В. Величко, О. А. Карлова // Економіка та держава. – 2015. – № 12. – С. 74–77.

36. Верхоглядова Н. І. Регіон як самокерована соціально-економічна система / Н. І. Верхоглядова, І. В. Олініченко. // – К. : Інноваційна економіка. – 2013. – №5(43). – С. 113–117.

37. Вітковська К. В. Моніторинг диференціації доходів населення на регіональному рівні / К. В. Вітковська, А. З. Підгорний // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 9/1 (148). – С. 62–65.

38. Вознюк М. А. Організаційно-інституційні умови інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні / М. А. Вознюк // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 43–51.

39. Гончаренко М. В. Фінансове забезпечення розвитку територій: теоретичний аспект / М. В. Гончаренко. // Державне будівництво. – 2012. – № 2.

40. Гордієнко В. П. Науково-методичні підходи до оцінки інвестиційної безпеки регіону / В. П. Гордієнко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 19. – С. 11–15.

41. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети : монографія / М. І. Долішній – К. : Наукова думка, 2016. – 512 с.

42. Дорогунцов С. І. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України : навч. посіб. / С. І. Дорогунцов, Л. Г. Чернюк, П. П. Борщевський – К. : Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2012. – 364 с.
43. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку / В. В. Зимовець. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2010. – 356 с.
44. Іщук С. О. Інвестиції в основний капітал реального сектора економіки: міжрегіональні асиметрії / С. О. Іщук // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 35–43.
45. Клиновий Д. В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка України : навч. посіб. / Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 728 с.
46. Козій І. С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму / І. С. Козій // НЛТУ. – 2008. – № 18.9. – С. 223–229.
47. Кравченко М. С. Стійкий розвиток промислових підприємств у ринкових умовах / М. С. Кравченко // Схід. – 2010. – №6. – С. 38–40.
48. Лук'яненко І. Г. Моделювання впливу змін фіскальної політики на економіку України / І. Г. Лук'яненко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4 (411). – С. 197–201.
49. Маниліч М. І. Трансформація регіонального економічного механізму: Монографія / М. Маниліч. – Чернівці: Книги-XXI. – 2004. – 164 с.
50. Міщенко Д. А. Оцінка сучасного стану інвестиційної активності у регіоні та шляхи її підвищення / Д. А. Міщенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 23. – С. 6–10.
51. Мярковський А. І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / А. І. Мярковський, І. Я. Чугунов // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – 2010. – № 5. – С. 5–15.

52. Нагірна В. П. Інтегральний потенціал території у контексті господарської діяльності регіону / В. П. Нагірна // Український географічний журнал. – 2010. – № 2. – С. 32-35.

53. Науменко Ж. Г. Методичні основи оцінки диспропорцій регіонального розвитку / Ж. Г. Науменко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 1 (48). – С. 271–275.

54. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні : монографія / Ю. В. Пасічник. – Донецьк : Юго-Восток, 2005. – 642 с.

55. Петровська С. А. Оцінка інвестиційної привабливості регіону: методичний аспект / С. А. Петровська // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 2. – С. 113–126.

56. Погорелова Т. В. Аналіз інвестиційної привабливості регіонів України за допомогою статистичних методів / Т. В. Погорелова // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – Одеса: ОНЕУ, 2013. – С. 251–259.

57. Приходченко Т. А. Методологія дослідження регіонального розвитку / Т. А. Приходченко // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Вип. 16. – С. 115–120.

58. Рядно О. А. Дослідження структури та динаміки диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України на основі кластерного аналізу / О. А. Рядно, О. В. Беркут // Економічний вісник Донбасу. – 2016. – № 1 (43). – С. 60–67.

59. Савлук О. В. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України / О. В. Савлук // Вісник Київського нац. торговельно-економічного університету. – 2013. – № 5. – С. 31–44.

60. Сакір-Молочко Н. В. Аналіз рівня інвестиційної привабливості регіону / Н. В. Сакір-Молочко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 6. – С. 24–27.

61. Сторонянська І. З. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку / І. З. Сторонянська. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2009. – 392 с.

62. Тарасенко І. О. Методологічні положення прогнозування сталого розвитку підприємств легкої промисловості / І. О. Тарасенко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №7. – С. 153–163.

63. Тінтулов Ю. В. Поняття інвестицій, інвестиційних процесів й інвестиційного потенціалу у регіональній соціально-економічній системі / Ю. В. Тінтулов // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 12. – С. 29–34.

64. Трофимова В. В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку / В. В. Трофимова // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – №8. – С. 33–37.

65. Уманець Т. В. Методологічні аспекти управління економічним розвитком регіону / Т. В. Уманець // Регіональна економіка: наук.-практ. журнал. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006. – № 1 (39). – С. 22–35.

66. Фурсін О. О. Управління соціально-орієнтованою економікою регіонів України / О. О. Фурсін // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 51. – С. 248–257.

67. Черевко О. В. Методичні основи системного дослідження соціально-економічних процесів в регіоні / О. В. Черевко: зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.-Черкаси: ЧДТУ, 2005. – Вип. 13. – С. 59–62.

68. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія / В. І. Чужиков. – К. : Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2008. – 272 с.

69. Чужиков В. І. Регіональний розвиток у європейському спільному економічному просторі (динамізація та структурні зміни): автореф. дис. доктора екон. наук: спец. 08.10.01 – «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В. І. Чужиков. – К., 2013. – 33 с.

70. Щепак В. В. Особливості соціально-економічної системи регіону / В. В. Щепак // Економіка Криму. – 2010. – № 2 (31). – С. 36–41.